

Bakalářská práce

Téma:

Reflexe výchovy dětí v ženském časopise Hvězda
československých paní a dívek (1925 - 1935)

Autorka: Markéta Pavlíková (učo 8336)

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Blanka Soukupová, CSc.

Fakulta humanitních studií
Univerzita Karlova v Praze
Praha 2007

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze, dne 1.2. 2007

.....
Markéta Pavlíková

Obsah

1. Úvod.....	5
1.1 Cíle práce, vzorek, metody a metodologie	5
1.1.1 Hlavní cíle práce	5
1.1.2 Vzorek	6
1.1.3 Metody a metodologie	11
2. Ženské časopisy za První republiky.....	15
2.1 Emancipace československých žen	15
2.2 Ženské časopisy jako reakce na nově vytvářený ženský svět	15
2.3 Média a tisk	16
2.4 Vydavatelství Melantrich a jeho nejvýznamnější počiny	17
2.5 Konkurenční ženské časopisy – List paní a dívek	18
2.7 Ostatní časopisy určené ženám	20
3. Společnost, rodina, dítě za První republiky – kompilace na základě odborné literatury.....	22
3.1 Současné a dobové definice pojmů dítě/dětství	22
3.2 Rodina za První republiky	24
3.3 Demografické jevy se zřetelem k dětské problematice	26
3.4 Statistické údaje – situace v letech 1925 – 1935	28
3.5 Právní postavení dítěte v rodině	29
3.6 Dětská práce	31
3.7 Celková situace dítěte za První republiky	33
4. Péče o kojence.....	36
4.1 Narození dítěte	36
4.2 Kojení mateřským mlékem	37
4.3 Kojné	38
4.4 Důležité oblasti v péči o kojence	39
4.5 Cvičení a hračky novorozence	42
4.6 Adopce	43
4.7 Kojenec jako subjekt	44
5. Výchovné vzory, výchovné prostředky a směřování prvorepublikové výchovy dětí podle Hvězdy československých paní a dívek.....	47
5.1 „Dítě“ podle Hvězdy československých paní a dívek	47
5.2 Pojem výchovy pohledem odborníků	47
5.3 Tomáš Garrigue Masaryk jako nejdůležitější výchovný vzor První republiky	49
5.4 Pohled časopisu Hvězda československých paní a dívek na otázku výchovy	50
5.5 Vztah k penězům – výchova k šetrnosti	55
6. Trestání dětí- typologie dětských přečinů a trestů.....	60
6.1 Dětské lhaní	61
7. Volný čas dětí.....	64
7.1 Hry a hračky	64
7.1.1 Co je hračka?	64
7.1.2 Podoba hračky	66
7.1.3 Kategorizace hraček a her	67
7.1.4 Hra a práce	69
7.1.5 Dětský koutek	70
7.1.6 Dětská hřiště a parky	71
7.1.7 Význam hraček a her	72
7.2 Pohádky a další dětská četba	75
7.3 Děti a divadlo	77
8. Děti a sport.....	80

8.1	Výchovné aspekty sportu	80
8.2	Tělocvičné a sportovní spolky v ČSR	81
8.3	Školní tělesná výchova	82
8.4	Dětské sportování pohledem časopisu Hvězda československých paní a dívek	83
9.	Rozdíly v životě městských a venkovských dětí	89
9.1	Dítě ve městě	89
9.2	Dítě na venkově	91
9.3	Prázdninové osady a výměny dětí	92
10.	Závěr	95
11.	Seznam použitých pramenů a literatury	98

1. Úvod

1.1 Cíle práce, vzorek, metody a metodologie

1.1.1 Hlavní cíle práce

Pojem výchovy je dnes v pedagogice chápán jako „proces záměrného působení na osobnost člověka s cílem dosáhnout pozitivních změn v jejím vývoji.“¹⁾ V souvislosti s touto definicí je prvním cílem této práce naplnění pojmu výchova dětí konkrétním obsahem, rozbor výchovných vzorů, výchovných prostředků a směřování výchovy v období První československé republiky, a to na stránkách vlivného dobového ženského časopisu Hvězda československých paní a dívek v letech 1925 až 1935. Tedy v prvních deseti letech, kdy tento časopis vycházel, a zároveň ve „zlatém věku“²⁾ První republiky (1924 - 1929), v období Světové hospodářské krize, která Československo postihla (vrchol 1934) a v prvním roce po krizi, kdy se země vzpamatovávala z jejích následků.

Mým druhým cílem je posoudit, nakolik výchovné ideály podané časopisem Hvězda československých paní a dívek korespondují s celkovou dobovou atmosférou v prvorepublikové společnosti a s názory odborníků publikovanými v různých dobových odborných příručkách a doporučeních věnovaných matkám.

Třetím cílem mé práce je definovat pojem dítě, jak z pohledu dobové literatury, tak i z pohledu časopisu Hvězda československých paní a dívek, a zjistit, jak je dítě chápáno a pojímáno.

Snažím se tedy pochopit, na jakých základech časopis buduje svou výchovnou strategii, jaké výchovné vzory uznává a prosazuje, jaké volí výchovné prostředky a jak výchovu celkově směřuje.

20. století je označováno jako „století dítěte“.³⁾ Je to nejen kvůli legislativnímu pokroku, který byl učiněn na poli ochrany

dětského zdraví a života - byly přijaty zásadní právní dokumenty na ochranu dětí ⁴⁾, ale také díky pokroku, který byl učiněn ve společnosti. Oslabil se důraz na bezmeznou poslušnost formálním autoritám, zdůrazňovala se přirozená a rozumná výchova. Došlo také k demokratizaci rodinného života, kterou lze spatřit například v otázce vztahů jednotlivých členů rodiny (vykání se mění na tykání), v rozhodování o důležitých otázkách (vzdělání, zaměstnání) či v otevření se samotné rodiny okolnímu prostředí a jeho vlivům. Došlo i k prioritizaci emocionality a zvýšení citlivosti vůči násilí, křivdám a bezpráví páchaném na dětech.⁵⁾

1.1.2 Vzorek

Vzorek použitý pro potřeby této práce tvoří deset ročníků ženského časopisu Hvězda československých paní a dívek ⁶⁾, které vycházely v letech 1925 až 1935.

Rok 1925 je zajímavý nejen jako rok, kdy tento časopis poprvé spatřil světlo světa, ale také jako rok, který měl velký význam i pro Československo. Panovala hospodářská konjunktura, vzkvétal průmysl, školství i kultura, Československo zkrátka zažívalo svá vrcholná léta. Zlatá léta ale netrvala věčně, začátkem třicátých let se ohlásila hospodářská krize, která měla celosvětový dosah. V českých zemích trvala až do roku 1934.⁷⁾

Dalším vážným problémem První republiky byly vztahy mezi jejími národy. Relativně klidné vztahy mezi Čechy a Slováky se však netýkaly českých Němců. Čeští Němci se postavili proti československému státu a obrat k lepšímu nastal až se vstupem Němců do československé vlády.⁸⁾

Rok 1935 byl rokem přelomovým. Byl charakteristický zvláště dozníváním hospodářské krize. České země se snažily vzpamatovat z hlubokých dopadů na hospodářství i celou společnost. Konec roku byl významný především abdikací prezidenta T. G. Masaryka a nástupem Edvarda Beneše na jeho

místo.⁹⁾ Velký význam pro budoucnost celé země měl postupný nástup německého nacismu a zvláště Henleinovy sudetoněmecké strany. Československu zbývaly poslední tři roky a demokracie se pomalu ocitala v krizi.¹⁰⁾

Profil časopisu Hvězda československých paní a dívek:

Hvězda československých paní a dívek je ženský časopis, který byl určený především ženám ze středních vrstev. Hvězda vycházela jedenkrát týdně, od roku 1925 až do roku 1945. Vycházela v půlmilionovém, na vrcholu téměř milionovém nákladu.¹¹⁾ Cena časopisu (80 - 90 haléřů), témata, o kterých psala i názory, které Hvězda proklamovala, svědčí o tom, že byla určena především pro ženy ze středních vrstev.

V jednom z čísel ročníku 1934 se o Hvězdě píše jako o „zázračném dítěti s hvězdou na čele“, autor tu jmenuje úspěchy časopisu Hvězda k jejímu devátému výročí vzniku. Píše se tu : „Pro každého mělo zázračné dítě něco: smutné a vážné ženy rozveselilo vyprávění o pohnutých osudech lidí, o jejich láskách, mravech, o jejich štěstí i neštěstí, svatbách i úmrtích, zkrátka, z vyprávění dítěte rozšiřovaly vděčné posluchačky svůj obzor a byly bohatší na duši i v srdci. Hospodyňky se od pouhého dítěte dovídaly, jak si prakticky a úsporně počínati v domácnosti a v kuchyni a jak vařit, aby to manželům dobře chutnalo...v šesti letech bylo naše dítě s hvězdou na čele samou školou pro 300 000 československých žen. Bylo moudré a také radilo: nemocným jak se léčit, zaměstnaným dívkám jak dostat výbavné ze sociálního pojištění, mladým maminkám jak si počínati s kojenci, odrostlým chlapcům a děvčatům jaké povolání zvolit, nešťastným a bezradným jak opět nabýt mravní rozvahy a vzchopit se k dalšímu životu...dítě s hvězdou na čele se stalo v každé československé rodině miláčkem a bylo tak i miláčkem celého národa.“¹²⁾ Autor článku tedy nešetřil chválou a ukázal

časopis v tom nejlepším světle. Zmínil se ovšem i o chybách, které každé „dítě“ má a teprve svým vývojem je odstraňuje a tím se zlepšuje.

Hvězda československých paní a dívek se distribuovala především v Praze, kde se vydávala, ale i po celém Československu. Čtenářkami tedy byly nejen městské ženy, ale i některé ženy venkovské. Pro ně byla určena zvláštní příloha, která se na stránkách Hvězdy nepravidelně objevovala - Příloha Hvězdy pro venkov. Předplatné časopisu fungovalo jak po Československu, tak i po blízkých evropských státech - Polsku, Rakousku či Jugoslávii. Některé z výtisků putovaly i do vzdálenější ciziny - dokonce i za hranice Evropy.

Odpovědným redaktorem časopisu Hvězda byl herec, scénárista (Plavecký mariáš), spisovatel a novinář Jan Morávek (1888 - 1958). Napsal přes dvacet románů, povídek, ale i dětských knížek (např. Mamánek). Působil jako redaktor Obrany venkova, Kalendáře republiky a Pražského ilustrovaného zpravodaje. Ve Hvězdě působil od jejích počátků až do roku 1932, kdy jeho práci převzala spisovatelka a publicistka Hanka Nováková - Kaldová, jež dříve působil jako řídící redaktorka. Její doménou byla dětská tematika - své autorské články podepisovala jako „Hanka“. Už v polovině roku 1934 se opět změnila osoba vykonávající funkci odpovědného redaktora - do funkce nastoupila Adéla Langová. V mnou sledovaném období 1925 - 1935 se již na funkci odpovědného redaktora více osob neobjevilo.

Jan Morávek si ve svých pamětech vzpomněl i na Hvězdu: "Hvězda československých paní a dívek byla po Večerním Českém slovu nejúspěšnějším listem Melantricha za mého vedení. Prvního čísla jsem vytiskl 100 000 exemplářů a zdarma rozdál. Dostaly je ženy kupující na trzích stejně jako trhovkyně, všechny prodejny novin výtisky zdarma rozdávaly, takže ve 24 hodinách byl náklad rozebrán. Mne samotného překvapilo, že na další číslo došlo tolik objednávek, že jsme hned druhého čísla

tiskli více než 100 000 a první číslo jsme dotiskovali pro ty čtenářky, jež je nedostaly.“¹³⁾

Za dvacet let existence časopisu došlo k mnohým proměnám ve vzhledu, obsahu, počtu stran, kvalitě tisku a papíru, barevnosti, uspořádání i v zaměření. Spolu s rostoucím počtem stran, rostl také zájem o Hvězdu, tedy i počet prodaných výtisků a obliba časopisu. Typické téměř třicetistránkové číslo obsahovalo mnoho krásných fotografií, maleb a kreseb, které doplňovaly a ilustrovaly různorodé články a reportáže. Nedílnou součástí každého čísla byly 2 až 3 romány na pokračování, které byly jedním z největších lákadel pro většinu čtenářek. Jednalo se o romány pro ženy - tzv. červenou knihovnu. Několik stran každého čísla zabírala soukromá inzerce, další strany byly vyčleněny pro reklamu. Reklamy se zaměřovaly především na péči o tělo, pleť a vlasy, ale také na různé pomůcky a přístroje do domácnosti. Pravidelných rubrik bylo několik : Dopisy čtenářek, kde mohla každá čtenářka vyjádřit svůj názor k aktuálním tématům, Právní poradna, Zdravotní poradna, Poradna pro maminky, Poradna pro volbu povolání, Jídelní lístek, kde se žena dozvěděla nové recepty, ale také užitečné rady, jak vařit zdravě a levně, či Rádce hospodyněk, kde zase žena rozšířila své vědomosti ohledně péče o domácnost. Každé číslo také věnovalo několik stran módě, módním doplňkům a módním trendům pro ženy, ale i pro muže a děti. Čas od času vycházely ve Hvězdě křížovky, soutěže, ankety, vtipy a různé jiné rubriky, které dávaly každému číslu jedinečnost.

Dětská tematika sice nebyla pravidelnou, avšak poměrně častou součástí tohoto časopisu. Nepočítám-li inzerci, a romány na pokračování, zabírala z ostatní tematiky dětská problematika přibližně jednu čtvrtinu prostoru. Časopis byl určen výhradně ženám, žena byla především manželkou a matkou, a k té neoddělitelně děti patřily.

Dětem se věnovaly nejen autorské články a odborné články, které pocházely z pera lékařů či právníků, ale i reportáže s fotografickými přílohami (například z jeslí či dětských školek), dále fotografie umělecké, módní i realistické nebo kresby dětského oblečení a doplňků. Poměrně pravidelně se objevovaly také fotografie dětí čtenářek, které do redakce posílaly samy maminky, nejprve bez popisků a komentářů a později s nimi (přílohy č. 2 a 3). Dítě jako téma poskytovalo nevyčerpatelný zdroj psaní pro laiky i odborníky.

Ve třetím ročníku vycházely tzv. Dopisy mladým maminkám (příloha č. 4). Jednalo se o odbornou poradnu, řízenou dětským lékařem dr. Ciprou ¹⁴⁾, který formou dopisů od matky dceři radil maminkám jak správně pečovat o novorozence.

Samy matky - čtenářky psaly do redakce a žádaly o další a další rady a nápady, kterých by využily ve své domácnosti. Formou čtenářských otázek a odborných odpovědí byla realizována především Poradna pro maminky (příloha č. 5). Tato poradna začala vycházet ve čtvrtém ročníku časopisu, uvedena byla takto : „Redakci dochází denně řada dopisů maminek, jež potřebují pro své dítě lékařské či vychovatelské rady. Vyjdeme proto jistě vstříc živé vaší potřebě, milé dámy, rubrikou PORADNA PRO MAMINKY, kterou dnes zavádíme...“ 15)

Na obsahovou stránku Hvězdy měla vliv i osoba řídícího redaktora. V době, kdy na místě hlavní redaktorky působila Hanka Nováková - Kaldová, se ve Hvězdě dětská tematika začala objevovat pravidelně. Poslední stránka časopisu byla určena právě dětem a jejich maminkám. Název strany se obměňoval - od „O dětech vážně i žertem“ (příloha č. 6) přes „Dětský zpravodaj“ až po „Zpravodaj malých“. Na této tematicky zaměřené stránce vycházely články o dětech i pro děti, vtipy o dětech - v rubrice Smějeme se dětem, básně i říkanky. Po odchodu Hanky Novákové - Kaldové však strana opět zmizela.

1.1.3 Metody a metodologie

Zaměřila jsem se na ty vybrané problémy, které se na stránkách časopisu objevovaly nejčastěji, a kterým autoři věnovali největší pozornost.

Také jsem se snažila porovnat názory, které vycházely na stránkách Hvězdy československých paní a dívek s názory dobových odborníků, například pediatriů, určit, v čem se shodují a v čem se naopak neshodují a z jakých důvodů.

Pro splnění vytyčených cílů - analyzování pojmu výchovy dětí a jejího směřování, dále pak výchovných vzorů, cílů a výchovných prostředků v ženském časopise Hvězda, jsem zvolila archivně - historickou metodu a metodu komparativní.¹⁶⁾

Základním pramenem písemné povahy pro mě bylo zmiňovaných deset ročníků časopisu Hvězda československých paní a dívek, tedy periodický tisk. Tyto prameny jsem postupně shromažďovala a podrobila je rozboru a hodnocení, provedla jsem jejich kritickou reflexi a následnou interpretaci. Data jsem spojila do jednotlivých okruhů (např. péče o kojence) a konkrétních témat (např. kojení mateřským mlékem), rozčlenila podle důležitosti a četnosti výskytu, zpracovala a v konečné fázi srovnávala s daty získanými z načtené dobové odborné literatury a z ostatních dobových pramenů (například encyklopedií).¹⁷⁾ Shromážděná data a konkrétní události jsem se snažila zařadit do kontextu doby První republiky a kriticky se nad nimi zamyslet. Posoudila jsem významnost jednotlivých okruhů a témat převážně podle četnosti výskytu na stránkách Hvězdy a následně zařadila do jednotlivých kapitol.

V první fázi komparace jsem nejprve definovala jednotlivé objekty komparace (definice tématu podle Hvězdy a definice dobová), v další fázi jsem určila, jaký cíl komparace sleduji, a nakonec jsem stanovila kritéria, podle kterých jsem jednotlivé objekty komparace (jevy) porovnávala.¹⁸⁾

Určila jsem základní shody a rozdíly mezi oběma sledovanými skupinami dat - jevů, tedy těmi, získanými z časopisu Hvězda a

těmi, získanými z dobových pramenů, literatury i ze současné literatury kompilačního charakteru, a následně jsem určila to, co je na jednotlivých jevech jedinečné (co je jedinečné pro Hvězdu) či to, co se shoduje i s jevy jinými (co se shoduje s dobovou literaturou a dobovými prameny).¹⁹⁾

Seznam citací:

- 1) Průcha, J., Walterová, E., Mareš, J. Pedagogický slovník. 2.vydání. Praha: Portál, 1998. S. 286.
- 2) Kárník, Z. České země v éře První republiky (1918-1938), Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 - 1929), díl první. Praha: Libri, 2003, ISBN 80 - 7277 - 195 - 7.
- 3) Toto označení použila poprvé na počátku 20.století americká sociální pracovnice Florence Kelley, která byla první tovární inspektorkou v Chicagu. Zabývala se zrovnoprávněním žen na trhu práce a snažila se zlepšit podmínky pracujících žen a také dětí a zároveň dětskou práci odstranit úplně. - Florence Kelley, <http://www.spartacus.schoolnet.co.uk>, 7.1. 2006
- 4) Už v roce 1924 byla přijata Ženevská deklarace práv dítěte, po Druhé světové válce vznikl dětský fond UNICEF při OSN, v roce 1959 byla přijata Charta práv dítěte a v roce 1989 byla podepsána Úmluva o právech dítěte. (Nové Universum - všeobecná encyklopedie A - Ž. Praha: Knižní klub, 2003, ISBN 80 - 242 - 1069 - X.)
- 5) Vaníčková, E. Tělesné tresty dětí. Praha: Grada Publishing, 2004, ISBN 80-247-0814-0. S. 16.
- 6) Kárník, Z. České země v éře První republiky (1918 - 1938), Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 - 1929), díl první. Praha: Libri, 2003, ISBN 80-7277-195-7. S. 346.
- 7) Kárník, Z. c.d., s. 565.
- 8) Kárník, Z. České země v éře První republiky (1918 - 1938). Československo a České země v krizi a v ohrožení (1930 - 1935), díl druhý. Praha: Libri, 2002, ISBN 80-7277-031-4. S. 574.
- 9) Kárník, Z. c.d., s. 577.
- 10) Pro zbytek práce budu používat jen zkrácený název Hvězda.

- 11) Kárník, Z. České země v éře První republiky (1918 - 1938), díl druhý, Československo a České země v krizi a v ohrožení. Praha: Libri, 2002, s. 338.
- 12) Úvodník. Hvězda československých paní a dívek, 1934, 9, č. 1. S. 3.
- 13) Bulánek, F. Spisovatel, novinář a člověk Jan Morávek. Praha: Melantrich, 1948, S. 208.
- 14) Dopisy mladým maminkám (řídí dr. Cipra, dětský lékař, Praha XII., Francouzská 32). Hvězda československých paní a dívek, 1927/28, 3, č. 4, s. 2.
- 15) Poradna pro maminky. Hvězda československých paní a dívek, 1929, 4, č. 45, s. 13.
- 16) Hroch, M. a kol. Úvod do studia dějepisu. Praha: SPN, 1985, ISBN 14-383-85. S. 234.
- 17) Bartoš, J. Úvod do metodiky historického bádání a nauky o pramenech. Olomouc: Univerzita Palackého, Filozofická fakulta, 1999, ISBN 80-7067-976-X. s. 11.
- 18) Hroch, M. a kol. c.d., S. 235.
- 19) Hroch, M. a kol. c.d., s. 235.

2. Ženské časopisy za První republiky

2.1 Emancipace československých žen

Ženy v době První republiky již našly svou pozici ve společnosti. Věděly, že jejich údělem není být odstrkovány, podceňovány a utiskovány, ale že jsou rovnocenným partnerem svých protějšků, tedy mužů. Pavla Horská shrnuje svůj pohled na postavení ženy za První republiky takto: "Zdá se, že První republika se stala dodnes nepřekonaným zlatým věkem feminizmu v Čechách. Studované ženy se začaly lépe oblékat, protože na to měly více času než vdané a často také více peněz, protože čím dále tím více pronikaly do lépe placených zaměstnání. Měly také více volného času na spolky, na četbu, na cestování. I vdané ženy se začaly více věnovat veřejnému životu, protože většinu doby strávenou v manželství už nerodily děti.

Na Pražském hradě sídlil prezident, který se hlásil k myšlence úplné rovnosti žen ve společnosti i v rodině. Ženy získaly v roce 1919 volební právo. V senátu, v parlamentu i pražské městské radě zasedaly poslankyně za různé politické strany. I intelektuálské kruhy přijaly mezi sebe ženu nejen jako muže rovnou, nýbrž i jako stejně s ním ceněnou." ¹⁾

2.2 Ženské časopisy jako reakce na nově vytvářený ženský svět

Zasloužily se o to většinou samy ženy. Ženský svět začal mít svou pozici ve společnosti, a ženské časopisy se tomuto světu plně věnovaly - modelovaly jej a reagovaly na něj. Zaměřím-li se na témata, která byla stěžejní pro časopis Hvězda, kterému se věnuji, usuzuji, že posláním ženského časopisu by tedy mělo být uspokojení touhy žen po informacích, a to několikerého druhu. Ženy hledají v časopisech módní novinky, především ze světa, dále je zajímají osudy známých osobností - politických, uměleckých i jiných. Ženy se chtějí dozvědět, něco o duchovním životě, ale i o politické situaci a hospodářství. I ženy

chtějí vědět, co zajímavého se ve společnosti děje, ale zároveň si u čtení chtějí oddechnout od své každodenní dřiny v domácnosti. Chtějí také vědět, jak zjednodušit svůj život, jak vylepšit své kuchařské umění, domácnost, ale i sebe, manžela či děti. A právě toto všechno se v časopise objevovalo. Podle toho, které informace převládají, se rozlišují časopisy politické, vzdělávací, hospodářské, módní, nábožensky orientované, nebo jednoduše zábavné. Funkce ženských časopisů zůstala do jisté míry zachována dodnes, i když sebe prezentace, podoba a témata jsou dozajista velmi rozdílné.

2.3 Média a tisk

V době První republiky byl tisk nejvlivnějším médiem. Nejdostupnější a tedy i nejvýznamnější byl periodický tisk, tj. tisk vycházející v pravidelně stanovených obdobích, a z něj pak tisk denní - především politicky a celospolečensky orientovaný. Tisk odborný, vzdělávací a kulturně umělecký nedosahoval takového významu. Nejvlivnější částí periodického tisku byly noviny, zpravidla deníky, protože především ty mohly sloužit aktuálnímu zpravodajství.²⁾

Množství novin a časopisů, které pravidelně vycházely, bylo pohledem dnešního člověka obrovské. Tak např. jen v Praze vycházelo v roce 1926 okolo 1400 a v roce 1929 dokonce na 1800 titulů nejrozličnějších novin a časopisů. Existence takového množství má dle Zdeňka Kárníka zhruba dva důvody.³⁾ Zaprvé náklady na zřízení a provozování novin nebyly tak vysoké jako v pozdější době a tím pádem se při životě mohly udržet i menší noviny. Druhým důvodem bylo, že až na několik výjimek šlo o tisk stranický, jehož odběr byl i formou stranického příspěvku. Politické strany tehdejší doby neměly bez vlastního tisku naději na úspěch.

V ČSR vycházelo na počátku roku 1925 okolo 2800 periodických publikací všeho druhu, v roce 1930 vycházely už 3933 tituly. V

tomto roce byl dokonce nakladatelstvím Argus vydán seznam 3933 novin a časopisů. ⁴⁾

Stejně jako našly své místo ve společnosti ženy, našly i ženské časopisy své místo na trhu.

2.4 Vydavatelství Melantrich a jeho nejvýznamnější počiny

Největším novinářským koncernem v ČSR byla za První republiky akciová společnost Melantrich, která vydávala tisk národně socialistické strany. V Praze vydával Melantrich 4 deníky : České slovo, Večerní české slovo, A-ZET a Telegraf. Kromě toho vydával deníky v Plzni, Brně, Olomouci a Ostravě. Kromě jmenovaných deníků, které vycházely v hojném počtu i v krajských mutacích, patřily Melantrichu desítky politických časopisů, většinou týdeníků, formálně vydávaných krajskými výbory strany, početné časopisy obrázkové (Pražský ilustrovaný zpravodaj, Hvězda, Ahoj na neděli apod.), časopisy literární, módní a dokonce i vědecké. ⁵⁾

Ředitelem Melantrichu byl od roku 1919 Jaroslav Šalda (1880 - 1965), který z něj za 40 let svého působení, od roku 1905 na místě účetního firmy až do roku 1945, vybudoval největší a nejúspěšnější vydavatelství a nakladatelství.

"Na rozdíl od vydavatelských podniků jiných stran, které byly pod přímým vlivem stranických politických sekretariátů, vybudoval Šalda Melantrich jako jakýsi svůj vlastní podnik, ve kterém rozhoduje on sám, a nikoli národně-socialistická strana...národně-socialistická strana byla tedy závislá na Melantrichu (a tedy vlastně na Šaldovi) a nikoli Melantrich na národně-socialistické straně. Melantrich mohl klidně existovat bez národně-socialistické strany, ale naopak by to bylo již obtížnější." ⁶⁾

Kolos Melantrichu, který vznikl společně se stranou v roce 1898 a dostal jméno podle známého českého humanisty, knihkupce a nakladatele Jiřího Melantricha z Aventýna, byl v meziválečných letech již akciovou společností. Nejvlivnějšími

akcionáři byli Edvard Beneš, již zmiňovaný ředitel a budovatel Melantrichu Jaroslav Šalda a předseda ČSN Václav Klofáč, který však držel jen menší část akcií. Koncern měl ve třicátých letech více než 1500 zaměstnanců, ročně spotřeboval přes 1400 vagónů papíru, k vlakům rozváželo jeho noviny a časopisy 23 nákladních aut, prodávaly se v 10 000 stánků, v Praze a Brně u 500 pouličních prodavačů. ⁷⁾

Ženský časopis Hvězda paní a dívek československých lze označit jako jeden z nejúspěšnějších počínů vydavatelství Melantrich.

Spolu s Hvězdou vydával Melantrich čtrnáctideník Eva, nejprve jako časopis "moderní", pak jako časopis "vzdělané" ženy. Ve stejné době vycházel i měsíčník Vkus - časopis ženské módy. Oba v nákladu 18 000 výtisků.

2.5 Konkurenční ženské časopisy - List paní a dívek

Díky oblíbenosti u čtenářek a díky svému vysokému nákladu byl konkurencí veleúspěšného časopisu Hvězda List paní a dívek, který podle svých mutačních vydání byl znám i pod názvy Pražanka, Moravanka a Slovenka. Vycházel v menším pražském Vaňousově novinovém a knižním vydavatelství RODINA od roku 1924 do roku 1943. Tento list byl určen především ženám z nižší střední vrstvy. Zaměřoval se na podobná témata jako Hvězda a měl i podobnou strukturu.

2.6 Časopisy pro proletářské ženy

Dalším konkurenčním listem byla Rozsevačka, list KSČ pro ženy. Její historie je složitější. Jelikož ženy patřily nesporně k těm aktivnějším složkám marxistické levice v sociálně demokratické straně, daly brzy po založení KSČ svému časopisu nový název - Komunistka. Pro proletářské ženy v této době tedy vycházely dva časopisy - na Moravě Žena a v Praze Ženský list, který od června 1922 nesl název Komunistka. V listu Komunistka

vycházely instrukce, projevy a rezoluce, takže měl spíše charakter nějakého věstníku pro funkcionářky strany než ženského časopisu. Oba listy vycházely do roku 1926, kdy se sloučily do jednoho časopisu s názvem Rozsevačka. Rozsevačka vycházela v Praze mezi lety 1926 a 1938. Pro svou nekompromisnost byla cenzurována a třikrát na šest měsíců zastavena - v červenci 1929, v březnu 1931 a v listopadu 1933. Po Mnichovském diktátu byla stejně jako většina komunistického tisku perzekuována, a v souvislosti se zastavením činnosti KSČ 20. října 1938 bylo zastaveno i vydávání Rozsevačky. ⁸⁾

Vydavatelem časopisu byl Josef Haken, člen KSČ. Odpovědnou redaktorkou byla Helena Malířová, taktéž členka KSČ, spolupracovnice Rudého práva a Rudého večerníku. Na rozdíl od téměř 30stránkové Hvězdy měla Rozsevačka stran pouze 8. Po sloučení obou časopisů a změně názvu došlo i ke změně obsahu, formy a způsobu psaní. Časopis tak chtěl více proniknout k ženám, které dosud nebyly činné ve straně. Úroveň časopisu se zlepšila, přibylo dopisovatelek, kterým H. Malířová věnovala velkou pozornost. Rubrika Listy dělnic se rozrůstala a příspěvky dopisovatelek často představovaly většinu čísla. ⁹⁾

Ve 22. čísle ročníku 1929 se poprvé objevilo jméno nové redaktorky. Byla jí Jožka Jabůrková, dřívější dopisovatelka a spolupracovnice Rozsevačky. S jejím vstupem se opět zvýšila úroveň časopisu a ten se tak stal přitažlivějším pro více čtenářek. Jožka Jabůrková "sledovala všechny aktuální otázky a ani na vteřinu nezapomínala pro koho píše. Přesvědčivé příklady, věcná argumentace, bystrý úsudek, ironické srovnání, vhodně volené kontrasty, vtipný dialog a především zanícení pro věc," to byly prostředky, jimiž čtenářky upoutávala, získávala pro politiku strany a tím je politicky vychovávala a třídně uvědomovala. ¹⁰⁾

Oblíbené rubriky Rozsevačky byly především Listy dělnic, a také reportáže ze Sovětského svazu, který měl být všem čtenářkám vzorem. Nechyběl Zdravotní rádce a Rádce hospodyněk.

Vycházel, podobně jako ve Hvězdě, i román na pokračování. Inzertní část byla velmi chudá a fotografií bylo také minimum. Většina článků se týkala Sovětského svazu a bídneho života dělnických žen a dětí v ČSR. Rozsevačka nebyla časopisem pro pobavení a ukrácení volné chvílky, jako se prezentovala Hvězda, byla spíše časopisem politickým a agitačním. Svou působností se ovšem komunistický časopis nemohl rovnat jiným listům pro ženy, které vycházely z nekomunistického prostředí a měly jiné poslání než Rozsevačka či Komunistka. ¹¹⁾

2.7 Ostatní časopisy určené ženám

Kromě již zmíněných ženských časopisů Hvězda, Pražanka a Rozsevačka vycházelo ještě mnoho dalších listů určených především pro ženy. Nejvíce titulů se pochopitelně tisklo a vydávalo v Praze, kde bylo nejvíce čtenářek a odběratelek. Své časopisy měly mimo politických stran i náboženská hnutí. V Českých Budějovicích například každý měsíc vycházela mezi lety 1876 - 1935 Ludmila: list pro křesťanské matky. V Brně vycházel týdeník Křesťanská žena : list svazu katolických žen a dívek, v Praze pak Československá žena : list katolických paní a dívek. Svůj časopis měly i ženy venkovské - v Brně vycházel čtrnáctideník Selka, s podtitulem Noviny pro naše selské ženy a děvušky, v Olomouci vycházela Česká selka: časopis věnovaný zájmům a potřebám žen a dívek venkovských. Vycházely také Ženské listy: časopis pro záležitosti žen a dívek československých, ve kterých v jejich počátcích v 19.století publikovaly známé české spisovatelky Karolina Světlá, Eliška Krásnohorská či Sofie Podlipská. Tyto listy měly sloužit především k šíření vzdělanosti mezi ženami. Z řady dalších titulů již připomenu jen Ženský svět, který založila Tereza Nováková, Ženský obzor, který vycházel i pod názvem Revue českých žen, či Ženské noviny, které nesly všeříkající podtitul Politický a hospodářský týdeník pro výchovu žen.

Seznam citací:

- 1) Horská, P. Naše prababičky feministky. Praha: Lidové noviny, 1999, s. 116.
- 2) Kárník, Z. České země v éře První republiky (1918 - 1938), díl první - Vznik, budování a zlatá léta republiky (1919 - 1929), Praha: Libri, 2003. S. 326.
- 3) Tamtéž, str. 327
- 4) Beránková M., Křivánková A., Ruttkay F. Dějiny československé žurnalistiky, 3.díl, Český a slovenský tisk v letech 1918 - 1944. Praha: Vydavatelství a nakladatelství Novinář, 1988, s. 58.
- 5) Beránková, M., Křivánková A., Ruttkay F. Dějiny československé žurnalistiky, s. 55.
- 6) Dolejší, V. Noviny a novináři, Praha: NPL, 1963, s. 162.
- 7) Kárník, Z. České země v éře První republiky (1918 - 1938), díl druhý - Československo a České země v krizi a v ohrožení. Praha: Libri, 2002, s. 338.
- 8) Beránková, M. Dějiny čsl.žurnalistiky..., str. 131
- 9) tamtéž, str. 130
- 10) tamtéž, str. 131
- 11) tamtéž, str. 130

3. Společnost, rodina, dítě za První republiky - kompilace na základě odborné literatury

3.1 Současné a dobové definice pojmů dítě/dětství

Hlavním tématem této práce jsou děti a dětství. Pro upřesnění těchto termínů, které se budou opakovat na každé stránce této práce, použiji definice z několika vědních oborů, které s tímto tématem souvisejí.

Dětství je velmi důležitou etapou lidského života. Definice z oblasti sociologie nazývá dětství „první a určující etapou ontogeneze člověka, která má biologické, psychické a sociální kvality“, začíná prenatálním obdobím a končí kolem 14. až 15. roku života lidského jedince. To, jaké bylo, je nebo bude dětství kterékoli lidské bytosti má určující vliv na celý její další život. ¹⁾

Ve vývojové psychologii je za období dětství považována část života od narození (někdy již od prenatálního období) až po adolescenci. ²⁾ Tedy období od 0 do přibližně 20 let. Někteří psychologové adolescenci (15 - 20 let) z dětství vyčleňují a ohraničují dětství věkem 0 - 14 let, tedy dobou, kdy dítě ukončuje své základní vzdělání a povinnou školní docházku. Dítě končí pubertální fázi a vstupuje do období předělu mezi dětstvím a dospělostí. Biologie vidí v dítěti „lidský organismus v údobí růstu a vývoje od narození do 15 let.“ ³⁾ Dětství je tedy: „Období intenzivního vývoje lidského organismu. Začíná narozením dítěte, končí pohlavním dospíváním. V běžně používaném rozdělení lidského života končí v 15. roce. Charakteristický je pro ně rychlý růst a vývoj jak tělesný, tak duševní, citový a sociální.“ ⁴⁾

Není tedy snadné přesně ohraničit dětství pevnou věkovou hranicí. Některé děti dospívají dříve, jiné později. Záleží to

nejen na jejich psychických, biologických a fyziologických předpokladech, ale také na prostředí, ve kterém se dítě pohybuje, na rodině a rodičích, výchově a dalších faktorech jako jsou vliv školy, přátel, příbuzných a dalších okolností.

Vladimír Scheufler, známý český etnolog a folklorista, říká : „Dětský věk lze charakterizovat jako věkové období, kdy jedinec není již výhradně odkázán na pomoc a ošetření dospělých, ale ještě se nepřipravuje na své budoucí povolání. Je to věk, který počíná zhruba třetím rokem života a končí uzavřením školní docházky.“⁵⁾ Jak lze vidět z uvedených definic, je chápání pojmu dětství u V. Scheuflera odlišné. Více zdůrazňuje vliv prostředí, které posunuje hranici dětského věku. Autor do kategorie „dětí“ nezapočítává novorozence, kojence a batolata.

Přesné ohraničení dětského věku najdeme pravděpodobně pouze v právních předpisech. Zde se za dítě považuje každá lidská bytost, která je mladší 18 let.

Pojmy „dítě“ a „dětství“ tedy nevidí všechny disciplíny stejně. Jejich definice se mění také s dobou a s rozvojem těchto vědních disciplín.

Aby pohled na různé definice „dítěte“ byl v kontextu této práce úplný, nemohu vynechat definice „dítěte“, které spadají do doby První republiky.

Komenského slovník naučný nám předkládá poměrně strohou definici - „dítě“ je podle jeho výkladu člověk od narození až k pohlavní dospělosti.⁶⁾ Není zde vymezen ani přibližný věk, kdy by dětství mělo končit, ani užší určení toho, co vlastně pohlavní dospělost znamená a jak se vyznačuje. Další informace o „dítěti“ jsou z oblasti biologie a anatomie, jsou tu popsány tělesné orgány a jejich funkce. Poslední vymezení pojmu „dítě“

je z právní oblasti: slovník vysvětluje kdy je a kdy není dítě pokládáno za manželské či nemanželské.

Masarykův slovník naučný podává informací mnohem více. Vymezuje „dítě“ jako nedospělého člověka, buď mužského nebo ženského pohlaví, od narození asi do 10 let života, nanejvýše do 12 - 14 let.⁷⁾ Proč je určena zrovna tato hranice se ale nedozvídáme. V Masarykovském duchu se zde také dozvídáme, že „zdravé dítě jest nejen chloubou matky, ale také požadavkem sociálním, neboť děti jsou budoucností národa.“⁸⁾ Blaho a správný duševní a tělesný rozvoj dítěte tedy záleží především na matce, která je tím nejdůležitějším činitelem výchovy.

3.2 Rodina za První republiky

Jak vypadala typická středostavovská prvorepubliková rodina? Mezi jednotlivými sociálními vrstvami panovaly velké rozdíly - tedy mezi dolní, střední a horní vrstvou. Pozornost zaměřím tedy pouze na střední stav, protože právě jemu je časopis Hvězda určen.

Ve 20.století došlo v české společnosti k nárůstu počtu středních vrstev. Tento nárůst souvisel s vytvářením nových sociálních funkcí, které vznikaly v industriální společnosti. Společně s nárůstem sociálních vrstev, sílil i jejich sociální vliv a moc. Lidé ze středních vrstev se uplatňovali hlavně v řídicích funkcích na nižší úrovni správní moci ve státní, ekonomické i sociální sféře (především úředníci), ve sféře odborných služeb, tedy ve svobodných povoláních (především podnikatelé) a ve vzdělanecké sféře - jako učitelé, knězi, spisovatelé či žurnalisti. Příslušníci středních vrstev byli držiteli lokální moci a v obcích představovali také místní elitu, svou faktickou mocí, ale také svým stylem života měli poměrně velký vliv na dolní vrstvy.⁹⁾

Ideální středostavovská rodina měla obvykle 4 členy, tedy otce, matku a 2 děti. Hlavou rodiny byl muž, který představoval kontakt s veřejnou sférou. Žena byla většinou v domácnosti, do práce nechodila, a měla na starosti domácnost a výchovu dětí. Obvyklé bylo, že se žena zajímala o módu, a pečovala o svůj zevnějšek.

Dítě, které trávilo téměř veškerý svůj čas s matkou, chodilo s matkou po pochůzkách, po nákupech, na dětské hřiště. Matka už v předškolním věku učila dítě různé lehčí domácí práce. Při nástupu do školy měl být každý samostatný. Umět si přišít knoflík, zašít punčochu, uklidit po sobě a uvařit bylo základní dovedností každého správně vychovaného dítěte.¹⁰⁾

Děti z nižších středních vrstev byly ve větší míře ponechávány svým zábavám na ulici, kde se stýkaly s ostatními dětmi i z jiné vrstvy, než ke které samy patřily. S dětmi z vyšších vrstev se stýkaly jen sporadicky, neboť dle výpovědí pamětníků, měly tyto děti „fajnovější“ výchovu.¹¹⁾

Ve velkém počtu rodin stále přetrvával trend, který určoval, že chlapcům má být poskytnuto co nejlepší a nejvyšší vzdělání, zatímco u dívek stačí vzdělání jen základní, přičemž je kladen důraz na přípravu na roli manželky, matky a hospodyně. Objevil se ovšem trend nový, kdy byla iniciativa ponechána na mládeži - chlapci i dívky si mohli svobodně zvolit jakému povolání se budou věnovat a zda a jak dlouho chtějí pokračovat ve studiu. S tímto novým trendem souvisel i nárůst počtu dívek na vysokých školách.¹²⁾

Některé rodiny zaměstnávaly posluhovačky, které do rodin docházely, aby pomohly s úklidem nebo praním. Lépe situované rodiny měly služby - to se ovšem týkalo především rodin z vyšších středních vrstev.

Ve středních vrstvách se dbalo na základní etiketu. Slušné vychování předpokládalo zdvořilé chování, úctu ke starším, skromnost, upravený a čistý zevnějšek, a distingované vyjadřování.

Rodina si udržovala svou dobrou pověst a snažila se budovat svou prestiž. Za normálních okolností si rodina vystačila pro všechny potřeby sama, zajímala se jen o své nejbližší okolí. V rodině panovala vzájemná důvěra. ¹³⁾

3.3 Demografické jevy se zřetelem k dětské problematice

Na podobu rodiny mělo vliv několik faktorů demografického charakteru. Je to sňatečnost (nuptialita), rozvodovost (počet uskutečněných rozluk), porodnost (natalita), kojenecká úmrtnost (mortalita) a procento nemanželských porodů (illegimita).

K mimořádnému nárůstu sňatečnosti došlo po První světové válce. Počet uzavřených manželství se ustálil v roce 1923 a až do roku 1927 byl stabilní. V letech 1928 - 1930 došlo opět k nárůstu počtu uzavřených sňatků, jehož důvodem byla hospodářská konjunktura, která zlepšila životní podmínky v českých zemích. V důsledku světové hospodářské krize došlo v letech 1931 - 1935 k vysokému úbytku sňatků. ¹⁴⁾

Ačkoli rostl počet uzavřených sňatků, začal klesat počet narozených dětí. Tato tendence se v českých zemích i ve většině státech Evropy začala projevovat už v 70. letech 19. století, kdy propukla hospodářská krize, zhoršily se hospodářské poměry a zesílila vlna vystěhovalectví. Pokles porodnosti urychlila První světová válka. Projevil se nejdříve v Čechách, ve velkých městech - v Praze, a poté se šířila do menších měst a do východnějších částí Československa. Od konce války porodnost stále klesala. Pokles se nezastavil ani za

hospodářské konjunktury na konci 20.let, a na počátku 30.let ho ještě zesílila světová hospodářská krize. Antonín Boháč varuje před úbytkem porodů a tím i úbytkem populace, který se zatím naplno neprojevil jenom díky nízké úmrtnosti, která udržovala početní stav československého obyvatelstva. ¹⁵⁾

Jedním z faktorů, který ovlivnil počet narozených dětí, byl velký nárůst počtu rozluk. Nový rozlukový zákon, který začal platit v roce 1922, umožnil manželům buď úplnou rozluku manželství, která manželům umožňovala uzavřít nový sňatek, nebo rozvod od stolu a lože. Krize manželství se neprojevovala ve všech sociálních vrstvách a ve všech částech země stejně. Nejvíce rozluk se uskutečňovalo v Čechách, především v Praze, na Slovensku a v Podkarpatské Rusi bylo rozluk dva až třikrát méně. ¹⁶⁾

Dětská mortalita v době První republiky klesala, lékařská péče byla kvalitnější a osvěta se dostala i do rodin, kde dříve vládly starosvětské pověry. Naproti tomu se procento nemanželských dětí po válce začalo zvyšovat. Procento dětí narozených mimo manželství se udržovalo až do propuknutí Velké hospodářské krize na počátku 30.let na úrovni 10 - 13 %, v průběhu krize však kleslo. Ve větších městech, především v Praze, v Brně a v Olomouci bylo procento nemanželských dětí vyšší než na venkově. Způsobeno to bylo větší anonymitou, která ve velkých městech panovala. Obecně lze také říci, že z celkového počtu živě narozených dětí, se více nemanželských dětí rodilo v Čechách než na Moravě a ve Slezsku. Vysoký počet nemanželských dětí narozených v Praze může být zkreslen faktem, že do Prahy jezdily rodit i ženy z menších měst a obcí. Osud nemanželských dětí byl různý. Nejčastěji zůstávaly s matkou, a pokud se matka znovu provdala, nevlastní otec je adoptoval. Pokud se matka dítěte vzdala, vyrůstalo u jejích

příbuzných, v sirotčinci, u pěstounů, u adoptivních rodičů nebo v soukromých ústavech, kam ovšem přišly pouze děti od svobodných matek ze zámožných rodin. Především společnost nižších vrstev byla k nemanželským dětem celkem tolerantní, nejtolerantnější byly dělnické vrstvy, protože právě z tohoto prostředí velký počet nemanželských dětí pocházel. Negativní postoje k nemanželským dětem se postupem času a šířením osvěty otupovaly, ale nikdy nevytizely úplně.¹⁷⁾

V době První republiky tedy došlo k jakési demokratizaci rodiny. Předpokladů pro tento proces bylo několik: zlepšení postavení žen zavedením volebního práva žen, ochrana práce žen a dětí, zlepšení systému zdravotního pojištění, snížení věku pro vstup do manželství, rostoucí nabídka pracovních míst pro ženy a zavedení zákona o rozluce. Ačkoli se společnost dynamicky rozvíjela, zůstávalo rodinné uspořádání víceméně stejné a postavení žen v rodině se měnilo jen pomalu.¹⁸⁾

3.4 Statistické údaje - situace v letech 1925 - 1935

V následujících odstavcích bych se ráda věnovala několika číselným údajům, které mohou napomoci při utváření našeho pohledu na situaci dětí za První republiky.

V desetiletém období, kterému se v této práci věnuji, proběhlo jedno sčítání lidu, a to v roce 1930. Sčítání lidu se týkalo Českých zemí, tedy Čech, Moravy a Slezska.

Z celkového počtu obyvatel 10 674 000 patřilo ke skupině dětí mezi 0 - 14 lety 2 539 000 dětí, což je 23,8 %. Ve sledovaném desetiletí tedy děti tvořily přibližně jednu čtvrtinu všech obyvatel naší země.

Pro účely statistických tabulek se dětský věk člení na tři etapy po pěti letech. Nejsilnější skupinu tvořily děti ve věku 5 až 9 let (1 002 000 dětí), za nimi byly děti ve věku 0 až 4

roky (902 000 dětí) a nejslabší skupinu tvořily děti ve věku 10 - 14 let (635 000 dětí).

Z celkového počtu 2 800 000 domácností tvořily 56,6% domácnosti manželů s dětmi, 11,4% domácnosti jednotlivců s dětmi a 0,8% domácnosti druhů a družek s dětmi. Ostatní domácnosti byly bez dětí. Výzkumy také ukázaly, že celou jednu třetinu obyvatel tvořili dělníci s rodinami. ¹⁹⁾

Ve sledovaném období se začal zvyšovat počet rodin s 1 - 2 dětmi. Stále bylo mnoho rodin s více než 2 dětmi, ovšem i těch postupně ubývalo. I v souvislosti s procesem ženské emancipace si ženy začaly uvědomovat, že jejich posláním není pouze rodit děti a starat se o ně. Žena chtěla mít také svůj život a svou kariéru, což by jí mnohodětná rodina nedovolila.

3.5 Právní postavení dítěte v rodině

Právním postavením dítěte v rodině a především právním vztahem mezi rodiči a dětmi se zabývá občanské právo, konkrétně jedna z jeho částí - právo rodinné. Dle definice Dr. Jana Krčmáře, prvorepublikového právníka a teoretika práva, je rodinné právo „souhrn právních předpisů ustanovujících o poměrech životních, jejichž základem jest přirozený pohlavní styk lidí“. ²⁰⁾

Souhrn předpisů, který se týká přímo vztahu mezi rodiči a dětmi se nazývá právo rodičovské. Podle něj jsou rodiče povinni dítě vychovávat a zaopatřovat, tedy pečovat o jeho tělesný a duševní vývoj, o jeho výživu a výchovu. Výchova za První republiky zahrnovala i vyučování v náboženství. Rodiče měli společně řídit veškeré konání dětí, přičemž péče o tělo a zdraví dítěte náležela především matce, péče o výživu naopak otci. Rodiče byli povinni o dítě pečovat do doby, než bylo schopné se samostatně uživit. Rodiče měli dále právo děti

nemravné, neposlušné nebo, které ruší domácí řád a pokoj, káratí, aniž však překročili míru a dětem na zdraví ublíží. Tělesné tresty tedy nebyly ničím neobvyklým, avšak pokud rodiče nakládali se svými dětmi zle, a trest překročil únosnou mez, mohlo být dítě rodičům soudně odebráno.

Na druhé straně má dítě povinnost prokazovat svým rodičům úctu a poslušnost. Děti mají také povinnost rodiče slušně vyživovati, jestliže se rodiče ocitnou v nouzi.

V Obecném občanském zákoníku platném v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, vydaném roku 1926, se pevně stanovuje působnost tzv. moci otcovské, tedy moci otce jako hlavy rodiny nad osobou a jměním dítěte. Moc otcovská ani po smrti otce plně nepřecházela na matku. Dle této moci je otec oprávněn dítě zastupovat na veřejnosti i před soudem, má právo udělovat souhlas ke sňatku dítěte, dále má právo ustavit dítěti poručníka a právo rozhodovat o budoucím povolání dítěte. Otcovská moc zaniká několika způsoby - smrtí otce či dítěte, dosažením zletilosti (21 let), odsouzením otce za zločin, nezpůsobností otce či propuštěním dítěte z moci otcovské. Do jaké míry však byla otcovská moc využívána či zneužívána je otázkou jiných než právních pramenů.

Zvláštní postavení měli v právních vztazích děti nemanželské. Neměly stejná práva jako děti manželské, jméno například nedostávaly po otci, ale po matce, ale za určitých podmínek mohly být uznány za manželské. Nad nemanželským dítětem neměl otec svou otcovskou moc, ale měl povinnost platit na dítě výživné. Výchova takového dítěte byla tedy svěřena především matce, náklady však nesl otec.

§ 155 Obecného občanského zákoníku však říká : „Nemanželský původ nemůže dítěti ani na občanské vážnosti ani na jeho zdaru býti na újmu.“²¹⁾ Teorie a praxe se však lišila.

3.6 Dětská práce

Od nejstarších dob byly děti součástí pracovního procesu. Dívky vypomáhaly především matce, chlapci zase otci. Nejmenší děti dostávaly jen jednoduché práce, ke kterým nebylo zapotřebí ani síly, ani velké námahy. Pokud rodina upadla do chudoby, byly děti často nuceny pracovat nejen v domácnosti, ale i za plat. Pro děti byl typický odchod do služby, která fungovala jako socializace jedince. Dítě ve službě dospělo, naučilo se starat se samo o sebe i o druhé.

S nástupem průmyslu vyvstala i další možnost pro upotřebení levné dětské pracovní síly - továrny. V továrnách se uplatňovaly především děti z nejchudších rodin. Práce v továrnách byla pro slabé děti velmi namáhavá, trvala 12 i více hodin denně a mzda byla velmi nízká.

V roce 1842 byl vydán dekret dvorské kanceláře, kterým bylo zakázáno zaměstnávat děti do 12 let v továrnách.²²⁾ Navzdory tomu existovala dětská práce i nadále. Po vzniku samostatného Československa byl v roce 1919 vydán Zákon o práci dětí (č. 420/1919 Sb.), který práci dětí vymezuje jako „užívání dětí k jakýmkoli pracím buď za plat anebo pravidelně, byť i bez zvláštní odměny.“²³⁾ Zákon dále nařizuje, že „užívati dětí ku práci nebo jinak je zaměstnávatí dovoleno jest jen potud, pokud tím děti nejsou poškozovány na zdraví a ohrožovány v tělesném a duševním vývoji nebo v mravnosti a pokud to nepřekáží jejich povinnosti školní docházky“.²⁴⁾ Při provozování hostinské a výčepní živnosti bylo zakázáno užívat děti k nalévání nápojů a k obsluze hostů. Zákon přímo vyjmenovával zakázané provozovny a zakázané činnosti, kde děti nesměly být pro práci využívány vůbec. Mezi zakázané provozovny patřily například palírny, pivovary, vinné sklepy,

kamenné lomy a doly, cihelny, sádrárny, brusírny, čistírny peří, mlýny, chemické prádelny či kominické provozovny. K zakázaným zaměstnáním patřilo například kosení, štípání dříví či práce s ohněm.²⁵⁾ Tedy práce nebezpečné pro mravní vývoj dítěte, fyzicky namáhavé nebo zdraví škodlivé a práce, kde by dítě mohlo přijít do styku s nebezpečnými nástroji, látkami a chemikáliemi.

Dětské práce v továrnách ubývalo, ale dětská práce jako taková a dětská práce nezákonná existovala i nadále. Děti byly často využívány v zemědělství, ale po ukončení povinné školní docházky přecházely pracovat do továrny, kde byla sice těžší práce, ale relativně lepší ohodnocení. V domácnosti měly děti na starost především domácí zvířectvo a výpomoc matce. Děti byly někdy využívány i k žebrotě a pouličnímu prodeji.

„Podíl práce dělnických dětí v rodině a ve prospěch rodiny byl podle výpovědí pamětníků i v době první republiky značný. Relativně nejlépe na tom byly děti průmyslových dělníků, žijících ve velkých průmyslových městech v činžovních domech. Tyto děti kromě běžné pomoci v rodičovské domácnosti zpravidla nemývaly vedlejší pracovní povinnosti, pokud ovšem s matkou nechodily na posluhu.“²⁶⁾

Ačkoli právní předpisy platící za První republiky zmiňují mnoho povinností a práv rodičů vůči dětem, nezmiňují kromě několika povinností žádná práva dětí. Děti v minulých staletích neměly téměř žádná práva. Chudé děti byly často nuceny dělat namáhavou tělesnou práci, někdy i mnoho hodin denně, například v továrnách, nebo v dílnách a na polích.²⁷⁾

Trestní odpovědnost dítěte vymezoval trestní zákon. Děti se rozdělovaly podle věku na dvě skupiny - děti, které ještě nedosáhly 10 let věku a děti, od 10 do 14 let věku. První skupina mladších dětí se vůbec nemohla dopustit trestného

činu. Cokoliv, co dítě v tomto věku spáchá se má trestat domácí kázní. Děti ze druhé skupiny už měly trestní odpovědnost větší. Pokud spáchaly čin rovnající se zločinu, byly za něj potrestány jako kdyby spáchaly pouze přestupek. Pokud spáchaly přestupek, byly ponechány domácí kázní. ²⁸⁾

3.7 Celková situace dítěte za První republiky

Ačkoli již v prvorepublikové společnosti některé osobnosti (včetně prezidenta T. G. Masaryka) upozorňovali, že na dětech leží budoucnost celého národa, nechovala se tato společnost k dětem zrovna nejlépe. Jejich právní ochrana nebyla příliš propracovaná a tvůrci právních norem se často tvářili, jako by děti byly jen jakýmsi majetkem svých rodičů. Nejhuře na tom byly pochopitelně děti z nejchudších rodin, kterým stát neposkytoval téměř žádnou ochranu.

Životní standard dětí z movitějších rodin byl pochopitelně na vyšší úrovni, ale tzv. otcovská moc nad nimi je stále vytěsňovala na nejnižší příčky v rodinné hierarchii.

Seznam citací:

- 1) Maříková, H., Petrusek, M., Vodáková, A., a kol. Velký sociologický slovník. Praha: Karolinum, 1996. S. 197.
- 2) Vágnerová, Marie. Vývojová psychologie. Praha: Portál, 2000.
- 3) internetová encyklopedie www.cojeco.cz - http://www.cojeco.cz/index.php?s_term=&s_lang=2&detail=1&id_desc=20478, 20.2.2006
- 4) internetová encyklopedie www.vseved.cz - <http://www.vseved.cz/?heslo=c917f6e5fc453c2fc45eeea1edbe56a663152063&fstr=d%C4%9Btstv%C3%AD&fulltxt=&asc=>, 22.2.2006
- 5) Robek, Antonín, Moravcová, Mirjam, Šťastná, Jarmila. Stará dělnická Praha - Život a kultura pražských dělníků 1848 - 1939. Praha: Academia, 1981. s. 136.
- 6) Komenského slovník naučný, sv. III. Praha: Nakladatelství a vydavatelství Komenského slovníku naučného, 1937. S. 365.
- 7) Masarykův slovník naučný, díl II. Praha: Československý Kompas, 1932. S. 282.
- 8) Masarykův slovník...c.d., s. 282.
- 9) Macháčová, J., Matějček, J. O středních vrstvách v českých zemích v letech 1750 - 1950. Opava: Slezské zemské muzeum, 2002. S. 7.
- 10) Macháčová, J., Matějček, J. O středních...c.d., s. 131.
- 11) tamtéž, s. 104
- 12) tamtéž, s. 117
- 13) tamtéž, s. 132 - 133
- 14) Boháč, Antonín. Obyvatelstvo v československé republice. Praha: vlastním nákladem, 1935. s. 67.
- 15) Boháč, A. Obyvatelstvo...c.d., s. 69.
- 16) Boháč, Antonín. Studie o populaci v československé republice. Praha: Melantrich, 1928. S. 16.

- 17) Scheufler, Vladimír. Pražské děti. In Etnografie pražského dělnictva, Maketa, sv. II. Praha: Etnologický ústav, 1975. S. 13.
- 18) Fialová, L., Horská, P., Kučera, M., Muer, E., Musil, J., Stloukal, M. Dějiny obyvatelstva českých zemí. Praha: Mladá fronta, 1998. S. 293.
- 19) Pohyb obyvatel pro Československou republiku 1931 - 1933
- 20) Krčmář, Jan . Základy přednášek o právu občanském, IV. Právo rodinné. Praha: Všehrad, 1927.
- 21) Obecný občanský zákoník platný v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha: Všehrad, 1926.
- 22) Houser, J. Dětská práce a její právní úprava v našich zemích za kapitalismu. Praha: Rozpravy ČSAV, 1962, seš. 6, roč. 72, s. 16
- 23) Sbírka zákonů a nařízení. Praha: 1919, §2.
- 24) tamtéž, §4
- 25) tamtéž, §7
- 26) Turková, M. Dětská výdělečná práce a povinnosti dělnických dětí v rodině. Český lid, 76, 1989, č. 2, s. 99.
- 27) Ondráčková, Jana. Co je úmluva o právech dítěte. Praha: Český helsinský výbor, 1996, s.1.
- 28) Masarykův slovník naučný, díl II. Praha: Československý Kompas, 1932. S. 282.

4. Péče o kojence

Péče o kojence tvoří samostatnou kapitolu v péči o dítě. Ještě v 19. století provázelo narození dítěte mnoho lidových zvyků, pověr a úsloví, reflektujících tento okamžik jako významný odlučovací rituál, které ovšem ve svých následcích mohly být katastrofální. Na přelomu 19. a 20. století došlo naštěstí ke zvratu v péči o kojence a dítě vůbec.¹⁾ Ke slovu přišla moderní medicína a moderní vědecké metody i nové technologie.

Přístup k novorozencům a kojencům se značně lišil od přístupu ke starším dětem a výchova čerstvě narozeného dítěte měla svá specifika.

Na stránkách Hvězdy je problematice péče o kojence věnován velký prostor (příloha č. 17). Hvězda spolupracovala s předními dětskými lékaři a odborníky a přinášela svým čtenářkám nejmodernější medicínské metody v oblasti pediatrie.

4.1 Narození dítěte

Narození dítěte vnímala Hvězda jako radostnou událost, téměř jako dar ženě a jejímu manželovi. Časopis Hvězda pečlivě připravoval své čtenářky na příchod dítěte. Prvním krokem, který musela každá matka učinit, bylo pořízení a nákup výbavy pro dítě (příloha č. 18). Rady, jaké věci nakoupit či ušít, vycházely v Hvězdě několikrát do roka. Na jejích stránkách vycházely nákresy a fotografie dětského oblečení i ostatních potřeb, pomůcek a přípravků pro kojence. Nechyběla ani reklama na ty „nejlepší, nejprospěšnější, nejzdravější či nejlevnější“ kojenecké výrobky. Na kojenecké zboží a výživu byla zaměřena velká část veškeré reklamy.

Dobrá výbavička pro dítě musela obsahovat především tyto věci: košilky, kabátky, pleny, čepičky, vložky, slintáčky, peřinky, povijan a zavinovačka, postýlka, vanička, teploměr, osušky, žínky, mýdlo, zásyp, borová voda a šidítka.²⁾ (přílohy č. 19, 20)

Už v této oblasti lze sledovat dobové ideální vlastnosti občana jako byla praktičnost, pragmatičnost a šetrnost. Výbava měla být kvalitní, zdravotně nezávadná, ovšem ne luxusní ani nijak drahá.

4.2 Kojení mateřským mlékem

Za kojence je označováno dítě v době od svého narození až po okamžik, kdy může být odstaveno od mateřského mléka, tedy asi do 9 měsíců života.³⁾ A tak jej chápe i Hvězda. Je to tedy dítě, které je kojeno mateřským mlékem. Někteří lékaři pokládají za kojence dítě od konce druhého týdne po porodu, tj. od doby, kdy odpadne pupeční pahýl a novorozenec se tak oprostí od mateřského organismu, až do přibližně konce prvního roku jeho života.⁴⁾

Základem péče o kojence je tedy kojení mateřským mlékem (příloha č. 20). Mateřské mléko je nenahraditelné. Je zdrojem ochranným imunitních látek, které příroda poskytuje mladému organismu v boji proti infekci. I z lékařského hlediska je nejlepší mléko vlastní matky.⁵⁾

Názory na prospěšnost mateřského mléka se plně shodují. Kojení vlastního dítěte by mělo být pro matku povinností. Děťští lékaři jej vyzdvihují a doporučují a stejně tak i Hvězda - říká, že mateřské mléko je to nejlepší, co může dítě od své matky dostat. Hvězda přinášela návod jak, kdy, kde, jak dlouho a jak často děti kojit.⁶⁾ O. Teyschl píše: „Srdce a mléko mateřské jsou nenahraditelné.“⁷⁾ Vyzdvihuje tedy nejen mateřské mléko, které svému dítěti matka poskytuje, ale také péči, lásku a porozumění, které mu dává. Děti živěné mateřským mlékem jsou podle zjištění odborníků zdravější, silnější a odolnější vůči nemocem a nákazám.

V článku Kouřící a kojící matka je popsán příběh z praxe jednoho vídeňského dětského lékaře - novorozenec odmítal pít z matčina prsu, ačkoli on i jeho matka byli naprosto zdraví. Nakonec se ukázalo, že matka byla silná kuřačka a dítě

odmítalo pít, protože její tělo i prs páchnul kouřem. Matka musela přestat kouřit, aby zmizel zápach a dítě začalo pít. V tomto článku se píše o negativěch kouření pouze ve smyslu pachu a kouře. Zmínka o škodlivosti kouření pro matku a tím i pro dítě úplně chybí. V této době ještě výzkumy škodlivosti kouření nebyly tak rozvinuté.⁸⁾

Je ovšem pozitivní, že už v době První republiky věnovali nejen odborníci, ale také populární časopisy jako byla Hvězda, pozornost tématům jako je prospěšnost kojení či škodlivost kouření. Tato témata jsou aktuální dodnes.

4.3 Kojné

S problémem kojení mateřským mlékem souvisí fenomén, který právě za dob První republiky pomalu vymizel – kojné. Kojná bývala žena najatá k výživě kojence místo matky. V movitějších rodinách bývalo zvykem si kojnou najmout. Jak má vypadat vhodná kojná věděli lékaři, kteří rozhodovali o jejím výběru docela přesně⁹⁾: nejvhodnější kojnou byla mladá venkovská žena mezi 20 až 30 lety, po druhém až třetím dítěti, která byla úplně zdravá a hlavně neměla žádnou nakažlivou chorobu. Kojná měla udržovat správnou životosprávu, neměla se příliš tělesně namáhat a měla přísně dbát na osobní hygienu.¹⁰⁾ V době První republiky byly kojné najímány především k dětem, které nemohly kojit vlastní matky, a k dětem, které nemohly být vyživovány ani uměle.

V prvních dvou sledovaných ročnících Hvězdy, tedy v polovině 20.let 20.století, se ještě objevovaly inzeráty, kde mladé ženy hledaly zaměstnání a nabízely se jako kojné. Většinou zněly všechny podobně : „Mladá venkovská dívka nabízí se jako kojná.“ Jednalo se tedy zejména o dívky z venkova, které si touto cestou chtěly přivydělat a uchytit se ve větším městě. Postupem času ale těchto inzerátů ubývalo, a lze tedy předpokládat, že s mizející nabídkou klesala i poptávka po kojných. Na rady lékařů a odborníků ženy raději volily výživu

vlastním mateřským mlékem. Moji domněnku o poklesu počtu kojných v polovině dvacátých let potvrzuje také zákon, který byl schválen v roce 1924 : „Zákon o částečném zákazu námezdního kojení.“ ¹¹⁾ Po vydání tohoto zákona počet kojných pravděpodobně ještě více poklesl. Zákon si kladl za cíl ochranu života a zdraví dětí kojných. Za kojnou mohla být najímána pouze žena, jejíž dítě bylo starší než 4 měsíce, a toto dítě muselo být přijato společně s matkou do domácnosti zaměstnavatelů, nebo mu musela být poskytnuta řádná péče a ošetřování mimo tuto domácnost. Vzhledem k tomu, že nároky kojných musely nutně vzrůst, a že najmutí kojné k dítěti musel schválit příslušný úřední lékař ¹²⁾, klesl zájem rodin o jejich služby až postupně zmizel úplně.

4.4 Důležité oblasti v péči o kojence

V následujících odstavcích bych se ráda věnovala několika nejdůležitějším otázkám v oblasti péče o kojence, jsou to témata, která se ve Hvězdě vyskytovala nejčastěji. Jednotlivá témata se často opakovala, ale rady a závěry zůstávaly víceméně totožné. Jedná se o koupání kojenců, tělesnou hygienu, spánek, hraní, stravu a příkrmování, otužování, chování a houpání a používání šidítek čili dudlíků.

Koupání kojenců mělo svá pevná pravidla. Zásada číslo jedna zněla: vanička, ve které se kojenec koupe se nesmí používat na nic jiného. Tato zásada se objevovala ve všech použitých příručkách a také Hvězda ji několikrát svým čtenářkám zopakovala. Pokud je rodina tak chudá, že si nemůže dovolit pořídit vaničku pouze ke koupání kojence a koupe jej například v neckách, musí být tyto necky těsně před koupelí vypařeny vroucí vodou a důkladně vyčištěny. Další zásada zní : kojenec se koupe denně. ¹³⁾ Dr. Brdlík kupříkladu radí : voda pro koupel kojence by měla mít přibližně 35 stupňů Celsia (použije se teploměr), maminky by se měly vyvarovat starého zlovyku a měřit teplotu vody pomocí ponoření předloktí, tato metoda není

spolehlivá a dítě by se mohlo opařit. Dále je ve Hvězdě i v příručce popsáno správné a bezpečné držení dítěte při koupeli. Po koupání se dítě zasype pudrem. ¹⁴⁾

Koupání patří k té nejzákladnější péči o tělesné zdraví kojence. Tělesná hygiena se ale musí udržovat i jinak. Řeč bude o stříhání nehtů, vlasů a hygieně dutiny ústní a uší.

I v těchto bodech péče o zdraví miminka se shodují odborníci i autoři Hvězdy.

„Je to opravdu k neuvěření,“ píše se ve Hvězdě, „že dříve a i dnes ještě místy na venkově, řádila nevysvětlitelná pověra, nestříhat dítěti do roka nehtů, sice by prý zemřelo.“ ¹⁵⁾ Autor tohoto článku zmíněnou pověru přísně odmítá. Stejně je tomu i u ostatních dětských lékařů z výše jmenované literatury. Nehty se mají stříhat týdně, aby se s nimi dítě nepoškrábalo, a aby se za nimi nedržela špína. ¹⁶⁾

Ústa dítěte nepotřebují zvláštní péči a čištění, neboť dítě ještě nemá zuby a nečistoty se tedy v ústech nemají kde držet. Sliznice v ústech dítěte jsou velmi citlivé a i malé poranění může způsobit nebezpečné onemocnění. Teprve kolem jednoho roku, když má již dítě vyvinuto několik prvních zoubků, je možné čistit ústa měkkým kartáčkem. ¹⁷⁾

Mytí a česání vlásků dítěte je velice jednoduché. Vlázky se myjí každý den - když se dítě koupe. Myjí se jemným dětským mýdlem nebo šampónem. Po umytí se vlázky pečlivě suší a kartáčují měkkým kartáčem. ¹⁸⁾

Oči se utírají pomocí kousku vaty namočené do borové vody. Uši se čistí buď vatou nebo kouskem svinutého plátna. Ušní maz se nikdy nevytírá tvrdými předměty jako třeba vlásničkou. Dítěti by se mohlo ublížit - a dokonce i propíchnout ušní bubínek. ¹⁹⁾

Pro novorozence a kojence je velmi důležitý spánek. Dítě by mělo mít vlastní lůžko, a mělo by spát 15 - 20 hodin denně. Zdravý kojeneček prospívá většinu dne a sám se pravidelně probouzí ke krmení. ²⁰⁾ Dítě by nemělo být ze spánku buzeno, aby mohlo načerpat nové síly. Rozlišujeme děti klidné, normální a

nervosní. Nervosnost dětí není jedinou příčinou špatného spánku, může jí být také překrmování, které způsobuje bolesti a neklid.²¹⁾

Podle Hvězdy by každá matka měla dítě naučit pravidelnému spánku. Dítě by se nemělo uspávat, protože by si na to mohlo navyknout a pak by samo neusnulo. Dítěti by se mělo zhasnout světlo a nechat ho ať usne. Když si popláče, není to na škodu. Pro dítě je lepší, spí -li bez polštáře pod hlavou, jen na slamníku, úplně rovně.²²⁾ Houpání, kolébání a jiné postrkování dítěte Hvězda odmítá, dítě si pak na toto zacházení zvyká a pláčem se ho dožaduje. Postrkování kočárku dítě prý znervózňuje. Dítě se tedy nemá rozmazlovat, ale má se už v útlém věku učit samostatnosti. Autorka článku „Dětský spánek“ dokonce píše: „Dávno je dokázáno, že ježdění kočárkem a houpání, aby děcko lépe usnulo, je jemnému organismu malé bytůstky velmi škodlivé.“²³⁾

Pediatři mají na chování stejný názor - není vhodné. Negativa jsou dvojí - zaprvé si dítě na tento způsob uspávání navykne, a za druhé časté špatné držení malého dítěte v náručí mu může zdeformovat páteř. Pokud je tedy nutné dítě uspávat, měly by matky volit raději klasické kolébky - děti mají alespoň tvrdý a rovný podklad a nekřiví si záda.²⁴⁾ Pokoj, ve kterém dítě spí, by měl být větraný, neměl by být přetopený a dítě příliš teple oblečené. Je-li dítěti teplo, špatně spí.

Jedním ze sporných bodů péče o kojence je otužování. V této otázce se odborníci neshodují.

Hvězda doporučuje, aby dětský pokoj byl často větraný, a aby byl chladnější. V žádném případě pak nesmí do pokoje „pražit“ slunce. Sprchování ledovou vodou není otužování - takto se děti neotužují, ale spíše týrají. Dítě se nemá k otužování nutit, ale má se samostatně rozhodnout, zda chce anebo nechce (např. si může vybrat, zda si vezme šálu nebo ne).²⁵⁾

Podobný způsob větrání pokoje a otužování vzduchem doporučuje i Mudr. Teyschl. Ten říká: „Vzdušná lázeň je jediným a

nejsprávnějším otužováním kojence."²⁶⁾ Odmítá násilné otužování jako zbytečné a dokonce i škodlivé. V tomto názoru je v rozporu s druhým pediatrem Mudr. Brdlíkem. Ten naopak říká, že dítě se má otužovat nejen vzduchem a dokonce i průvanem, ale také studenou vodou. Dítě se otužuje, posiluje se a dokonce i lépe spí.²⁷⁾

Bodem, ve kterém se shodují všichni včetně Hvězdy, je zavinování. Už dávno neplatí, že pevným zavinutím se dítě rovná. Dítě potřebuje pohyb, jinak je mrzuté, pláče a opět špatně spí. Hvězda říká: nesešněrovávejte své děti jako mumie a dopřejte jim zdravý pohyb. Další nevýhody pevného zavinování kojenců jmenuje Mudr. Langer. V pevně zavinuté a utažené peřince vadne kůže, ztrácí svou pružnost, vyráží na ní různé opary a veškerý pot se na ní sráží a činí tak kůži náchylnou k různým onemocněním. Dítě je pak náchylnější například i k nachladnutí. V souvislosti s pevným zavinováním může trpět i dýchání, krevní oběh, svalová činnost a chuť k jídlu. Dítě je nervózní a svou bezvýchodnou situaci řeší jediným možným způsobem, který zná - pláčem.²⁸⁾

4.5 Cvičení a hračky novorozence

Ačkoli většinu dne tráví kojeneček spánkem a kojením, nestačí úplně tyto dvě důležité činnosti ke správnému tělesnému a duševnímu rozvoji. V prvním roce svého života se dítě učí pořádku v jídle, ve spaní a navyká si na udržování čistoty. Dítě má především zrakové a sluchové vjemy. Kojeneček potřebuje nové podněty, aby mohl rozvíjet svou osobnost, a potřebuje také pohyb, aby se správně rozvíjelo jeho tělo.²⁹⁾ Na zabavení novorozence není třeba mnoho námahy, stačí mu na kočárek zavěsit chrastítka a dítě už má dostatek podnětů ke své činnosti. Starší kojeneček už potřebuje hračky. Tyto hračky musí být vždy čisté, neboť si je dítě často a rádo strká do úst. Hračky by tedy měly být omyvatelné. Hračky také nesmí být barveny žádnými barvami, které mohou pouštět nebo jsou

jedovaté. Hračka musí být vyrobena tak, aby se s ní dítě neporanilo, nebo nevdechlo či nespolklo nějakou její část. Dítě by nemělo být zahrnováno přemírou hraček, nejlepší hračkou je hračka jednoduchá, která podporuje rozvoj dětské fantazie. Má-li dítě přespříliš hraček, neváží si jich, a je mu jedno, pokud se hračky poškodí nebo rozbijí.³⁰⁾

Součástí života kojence je také sport a cvičení. Dětskému zdraví prospívá volný pohyb na čerstvém vzduchu a pravidelné cvičení. Nejmenšímu dítěti postačí časté procházky v kočárku na čerstvém vzduchu. Se starším kojencem by matka měla cvičit alespoň 15 minut denně a s rostoucím věkem dítěte používat stále složitější cviky. Při cvičení musí být matky oparné, aby dítěti neublížily a měly by používat jen cviky, které jsou schválené a doporučené odborníky.³¹⁾

4.6 Adopce

Nakonec bych se ráda krátce zmínila o problematice adopcí kojenců a dávání dětí na vychování. Ač to bude znít tvrdě, byli kojenci žádaným zbožím na jakémsi trhu s dětmi, který se na stránkách časopisu rozvinul. Hvězda otiskovala v každém čísle mnoho inzerátů a inzerátů, které se týkaly darování dětí na výchovu či za vlastní se objevovalo mnoho. Nebylo výjimkou, že se v jednom jediném čísle objevilo až pět inzerátů, kdy rodiče nabízeli své vlastní dítě. Nejčtenější výskyt byl především v druhé polovině dvacátých let 20.století. Pokud byl udán důvod, šlo většinou o finanční důvody, někdy dítě nemělo jednoho z rodičů. Aby šlo dítě „lépe na odbyt“, vyzdvihoval inzerát jeho klady – dobrý zdravotní stav, sílu, pěknou tvář. Za dítě dané „za vlastní“ požadovali někdy jeho rodiče finanční odměnu. Jindy naopak požadovali dobře situovanou rodinu. Důvodem, proč se tento obchod s dětmi rozvinul, byla nejspíše chudoba a tíživá životní a finanční situace, která trápila velkou část lidí z nižších vrstev. Pro ilustraci uvádím jeden z inzerátů: „Bezdětní manželé přijmou zdravé dítě

do výchovy, eventuelně proti odstupnému za vlastní. Za dítě tajného původu diskrétnost zaručena...“³²⁾

4.7 Kojenec jako subjekt

Jak je vidět, v problematice péče o kojence panuje vzácná shoda mezi zkoumaným časopisem i dobovými odborníky. Najdou se samozřejmě i témata, ve kterých úplná shoda nenastala, ale to nijak neubírá Hvězdě na kvalitě v oblasti péče o kojence. Největší přínos v této oblasti měly dvě pravidelné rubriky, které se zabývaly péčí o kojence - Dopisy mladým maminkám a rubrika, která navázala na její úspěchy - Poradna pro maminky. V této rubrice se mohly matky formou dopisu ptát odborníků na problémy, které trápily jejich děti, a dětští lékaři a lékařky jim na stránkách časopisu jejich dotazy zodpovídali.

Vidíme také, že už v nejtětlejším věku bylo dítě vystaveno nejen láskyplné péči, ale také přísné výchově. Děti neměly být rozmazlovány, ale měly být vedeny k samostatnosti. To jsou zásady, které platí i pro děti starší, a které Hvězda často zdůrazňovala v souvislosti s dobovým ideálem vzorného občana, který je také samostatný a není závislý na milosrdenství státu či spoluobčanů.

Dítě za První republiky tedy nebylo pouze objektem péče, ale bylo respektováno jako samostatný subjekt, jako osobnost, která má svůj vlastní svět a je tedy nutné pečovat o jeho blaho.

Seznam citací:

- 1) Lenderová, M., Rýdl, K. Radostné dětství. Dítě v Čechách devatenáctého století. Praha: Paseka, 2006. S. 89. ISBN 80-7185-647-9.
- 2) Dopisy mladým maminkám. Hvězda československých paní a dívek, 1927/28, 3, č. 108 a 109. s. 23.
- 3) Komenského slovník naučný, sv. VI. Praha: Nakladatelství a vydavatelství Komenského slovníku naučného, 1938. s. 347.
- 4) Ottův slovník naučný, Dodatky k Velikému Ottovu slovníku naučnému dílu třetího, sv. 1. Praha: Nakladatelství J. Otto, s.r.o., 1934. s. 608.
- 5) Tamtéž, s. 608.
- 6) Dopisy mladým maminkám. Hvězda československých paní a dívek, 1927/28, 3, č. 116, s. 16.
- 7) Teyschl, O. Chceme - poučení o výživě a ošetření kojence. Brno: Česká zemská péče o mládež, 1926. s. 5.
- 8) F.Š. Kouřící a kojící matka. Hvězda československých paní a dívek, 1927/28, 3, č. 35. s. 23.
- 9) Lenderová, M. c. d., s. 114.
- 10) Masarykův slovník naučný, díl IV. Praha: Československý kompas, 1929. s. 16.
- 11) Sbírká zákonů a nařízení 1924. Praha: Státní tiskárna, 1924. S. 1004.
- 12) Tamtéž, s. 1004.
- 13) Dopisy mladým maminkám. Hvězda československých paní a dívek, 1927/28, 3, č. 117. s. 32.
- 14) Brdlík, J. Dítě - kojeneček. Praha: Česká zemská komise, 1917. S. 7.
- 15) Dopisy mladým maminkám. Hvězda československých paní a dívek, 1927/28, 3, č. 119. s. 11.
- 16) Teyschl, O. Chceme - poučení o výživě a ošetření kojence. Brno: Česká zemská péče o mládež, 1926. s. 10.
- 17) Langer, J. Zdravé děti - šťastné matky. Praha: Sfinx, 1932. s. 10.
- 18) Tamtéž, s. 10.
- 19) Dopisy mladým maminkám. Hvězda československých paní a dívek. 1927/28, 3, č. 119, s. 11.
- 20) Brdlík, J. c.d., s. 21.
- 21) Brdlík, J. c.d., s. 21.
- 22) Ta. Když dítě nechce spát. Hvězda československých paní a dívek, 1931, 6, č. 44. s. 11.
- 23) Preisová, M. Dětský spánek. Hvězda československých paní a dívek, 1932, 7, č. 28, s. 23.
- 24) Brdlík, J. c.d., s. 21
- 25) Preisová, M. c.d., s.23.
- 26) Teyschl, O. c.d., s. 13.
- 27) Brdlík, J. c.d., s. 24.

²⁸⁾ Langer, J. c.d., s. 11.

²⁹⁾ Ve zdravém těle zdravý duch. Hvězda československých paní a dívek, 1925, 1, č. 5. s. 16.

³⁰⁾ Brdlík, J. c.d., s. 26.

³¹⁾ Lešovská, M. Rada maminkám. Hvězda československých paní a dívek, 1927/28, 3, č. 109.s. 21.

³²⁾ Inzerce. Hvězda československých paní a dívek, 1927/28, 3, č. 117, s. 30.

5. Výchovné vzory, výchovné prostředky a směřování prvorepublikové výchovy dětí podle Hvězdy československých paní a dívek

5.1 „Dítě“ podle Hvězdy československých paní a dívek

Ve své práci označuji za „dítě“ každého lidského jedince, od narození až do přibližně 14 let, tedy do doby, kdy dítě pohlavně dospívá, je ukončena povinná školní docházka, a dítě již není plně závislé na svých rodičích. Držím se tak vymezení, které je užíváno v Masarykově slovníku naučném a které se shoduje i s užitím v časopise Hvězda. Zde již každé starší „dítě“ spadá pod skupinu „mládež“ nebo také „dospívající“. K dospívajícím se již rodiče nechovají jako k dětem, protože už jsou teoreticky schopni se o sebe postarat, najít si zaměstnání nebo se vzdělávat na vyšších úrovních škol. Nepotřebují tedy stálou rodičovskou péči, dohled a výchovu, která se vztahuje pouze na mladší děti. Pod pojem „dítě“ spadá také pojem „kojenec“. Péče o kojence (viz. předchozí kapitola) je však specifickou součástí výchovy dětí. I časopis Hvězda odděluje péči o děti a péči o kojence, přičemž v této oblasti jsou pevně dané zásady a postupy, které jsou přejímány z odborné lékařské literatury.

5.2 Pojem výchovy pohledem odborníků

Na úvod této kapitoly bych se ráda zastavila u nejdůležitějšího pojmu, který budu na dalších stránkách rozebírat. Tím pojmem je výchova. Jaké jsou názory odborníků na pojem výchovy bych ráda osvětlila za pomoci dvou disciplín a to pedagogiky a sociologie.

V Pedagogické encyklopedii, která pochází ze stejného období jako mnou studované výtisky Hvězdy paní a dívek

československých, z roku 1939, se dočteme, že „pojem výchovy není dosud zcela jasný, protože jej jednotliví myslitelé pedagogičtí neurčují jednotně.“¹⁾ Dále jsou tu dva nejvýznamnější názory na výchovu: „Kdežto jedni nazývají výchovou jen vedení citu a vůle, jiní zahrnují do tohoto termínu každé působení na člověka. Kdežto jedni mají na mysli jen kulturní vlivy společnosti, zachovávajíce pro ně název výchova, vztahují jej druhí na veškeré působení nejen společenského, ale i přírodního...tedy všechny vlivy vůbec, úmyslné i neúmyslné, pravidelné i nahodilé, prostě všechno, co může mít jakýkoliv vliv na člověka.“²⁾

Vidíme, že druhý pohled se do značné míry shoduje s novodobým pojetím výchovy, viz. dále.

Velký sociologický slovník uvádí, že výchova je „proces, v němž společnost (jednotlivci, skupiny a instituce) v souladu se svými reprodukčními potřebami, zájmy a cíli působí na jednotlivce a utváří tak individuální předpoklady k zastávání společenských pozic a rolí u další generace a její předpoklady k využití a rozvinutí hodnot dané kultury...“³⁾ Dále se tu dozvídáme jaké složky výchova zahrnuje: „péči o tělesný a duševní vývoj člověka, předávání a získávání poznatků, dovedností a praktických návyků, osvojování morálky a celých vzorců chování, utváření hodnotových orientací, ale i rozvoj potřeb a zájmů, které člověka motivují k aktivitě.“⁴⁾

Současný pedagogický slovník shrnuje pojem výchovy do jedné věty, je to „Proces záměrného působení na osobnost člověka s cílem dosáhnout pozitivních změn v jejím vývoji.“⁵⁾ Ačkoli se uvedené definice od sebe liší, vidíme, že v podstatě popisují to samé - a stejně chápe výchovu i časopis Hvězda. Je to mnohasložkové působení na vyvíjející se osobnost dítěte za účelem její kultivace a rozvoje. Spadá sem působení rodiny (především formou správného vzoru), školy, kamarádů a vrstevníků, ale také působení prostředí, ve kterém dítě vyrůstá. Na výchově se podílí také hry a hračky, se kterými si

dítě hraje, divadlo, pohádky a četba, kterou mu matka předčítá, či kterou si čte samo, dále pak sport a tělesné cvičení.

5.3 Tomáš Garrigue Masaryk jako nejdůležitější výchovný vzor První republiky

První republika je typická svým obdivným vztahem k prezidentu - osvoboditeli Tomáši Garrigueovi Masarykovi. Masaryk byl pro občany vzorem chování, příkladným člověkem. V naší souvislosti byl také významným výchovným vzorem pro rodiče, kteří ze svých dětí chtěli mít vzorné občany. Masaryk svůj postoj k výchově a k dětem dával ve svých projevech a přednáškách často najevo.⁶⁾ Děti velmi miloval a přál si pro ně lepší budoucnost než co sám prožil. Působil tak na široké vrstvy obyvatel, na matky malých občánek a budoucí naděje státu.

Stejně jako vyznával prezident demokracii v politice, měla i výchova být demokratická - avšak nikoli bez kázně.⁷⁾ Dle jeho názoru existovalo několik ideálů, ke kterým bylo nutné děti vést a vychovávat. Za prvé se již v raném věku měli děti naučit lásce k práci, pracovitosti, pílí a tím i poctivosti a samostatnosti. V jednom ze svých projevů „Školní mládeži“ prezident řekl: „Vy hned od malička musíte se učit rádi pracovat. A když budete pracovat, budete poctiví...musíte se učit, abyste se dovedli každý sám uživit, abyste nikoho neobtěžovali, nečekali na milost cizích...“⁸⁾

Za druhé by měly být děti vedeny k mravnosti, a tím pádem také k náboženství. Především křesťanství patří podle něj k základnímu kulturnímu majetku evropského člověka. V rozhovoru s Karlem Čapkem prezident uvádí: „...nedovedu si představit našeho člověka, který by rostl bez poznání Ježíše a jeho učení.“⁹⁾

Neméně důležitou složkou výchovy a vlastně celého života dětí je zábava, hry, sport a s ním spojená tělesná kultura a hygiena. Masaryk byl velkým příznivcem sokolství a skautingu.

Tyto záliby vedly děti ke zdravému způsobu života, k pohybu a k pobytu na čerstvém vzduchu. Jedno z doporučení zní: „Na prvním místě doporučoval bych mládeži vedle sportu tělesnou práci...cestování, také pěšky a po skautsky, je dobrým a užitečným osvěžením...“¹⁰⁾

Dalším ze základních předpokladů úspěšné výchovy je pravdivost a pravda jako taková. Pravdivá má být nejen škola a učitelé, ale i rodiče a děti. Ty mají být k pravdě rodiči vedeny.

Škola má na děti působit také politicky. Děti jsou budoucí voliči, možná i politikové, proto musí už od dětských let mít i politický přehled.

Nejvlivnější činitele výchovy dětí řadí dle své důležitosti takto: rodina - tedy matka a otec, dále pak sourozenci, příbuzní, škola, spolužáci, kamarádi, ale také knihy a učební pomůcky, a konečně prostředí, ve kterém dítě vyrůstá.¹¹⁾

5.4 Pohled časopisu Hvězda československých paní a dívek na otázku výchovy

Výchova dětí za První republiky byla tedy víceméně podřízena celospolečenskému ideálu vzorného občana. Hvězda říká : „Chci vychovávat své děti tak, aby byly řádnými občany, to jest, aby byly pořádné, spolehlivé, snášenlivé, poctivé, přímé, soběstačné, pravdomluvné a pravdymilovné, zkrátka, aby měly všechny občanské ctnosti.“¹²⁾ K těmto ctnostem patří ještě další, jsou to především : skromnost, střídmost, šetrnost, čestnost či praktičnost. Pravdomluvnost je vlastnost, kterou by nemělo postrádat žádné dítě, ani dospělý. Zde autoři nabádají rodiče, aby se řídili masarykovským heslem „Pravda vítězí.“ Dítě má být vedeno tak, aby všech těchto občanských ctností dosáhlo a bylo tak schopno vést spořádaný život řádného občana. Dítěti má být vštěpována víra, úcta a láska k Bohu, k bližnímu i k sobě. Nechybí ani upomínka na „vlast a

národ" ¹³⁾, což má být myšlenka, se kterou každá žena - matka vychovává své děti.

Na výchovu dítěte měli vliv tři hlavní činitelé : rodina, škola a prostředí. ¹⁴⁾ Tito tři činitelé nejsou odděleny nějakými pevnými hranicemi, ale vzájemně se prostupují a kooperují.

Za nejvlivnějšího činitele považuje Hvězda především matku dítěte. Matka a otec byli zároveň nejdůležitějšími výchovnými vzory. S nimi se dítě stýkalo denně a především nápodobou se učilo novým dovednostem.

To, jak bude vypadat výchova dítěte tedy záleží i na tom, jak byla vychovávána matka a otec, jaký mají původ, vzdělání, povolání, ale i životní zkušenosti a názory. ¹⁵⁾ Matka by tedy měla být pro dítě vzorovým příkladem. Podle autorů publikujících ve Hvězdě, je každé ženě mateřství a láska k dětem vrozena. Každá žena touží být matkou a to matkou dobrou. ¹⁶⁾ Mateřství je pro ženu tou nejideálnější oblastí, kde se může realizovat. Podle Hvězdy má většina matek způsobilost k výchově dětí už ve své povaze. „Otec není již dětem tak blízký jako matka, bývá nejčastěji pouhým hostem u svého dítěte.“ ¹⁷⁾ Otec stojí v pozadí, stále je vnímán spíše jako „hlava rodiny“, tedy ten, kdo většinu času tráví mimo domov, v práci, a vydělává na živobytí ostatních členů rodiny. Otec je pro děti autoritou, ale i postrachem, je přísný a trestá dětské prohřešky. V životě nejmenších dětí jakoby otec ani neexistoval. Do popředí přichází až v době, kdy dospívají synové, a výchova matky je příliš zženštilá. Otec má jít příkladem svým dospívajícím synům, jedná s nimi jako rovný s rovným, ale je pro ně také autoritou. Jedině on dovede správně pochopit klukovskou či mužskou mentalitu. Významnou úlohu hraje otec také ve výchově sportovní. Předpokládá se, že matka se sportu nevěnuje, a otec je ten, kdo umí například lyžovat. ¹⁸⁾

Další členové rodiny - sourozenci - mají ve výchově mladších dětí často větší vliv než otec. S matkou a se sourozenci tráví dítě většinu svého času, a proto jsou to především oni, od koho se nejmenší děti učí, s kým si hrají, koho svým chováním napodobují. Především starší sestra, která v domácnosti pomáhá matce a časem některé její povinnosti přebírá, je velmi důležitou osobou, často je laskavou rádkyní a vychovatelkou, ale také dobrou a hravou kamarádkou.¹⁹⁾

Ostatní členové širší rodiny nejsou příliš zmiňováni. Role prarodičů, tet či strýců je zcela odsunuta do pozadí. Role babiček je zmíněna jen v souvislosti s jejich často zastaralými názory na výchovu, které jsou mylné a musí proto být překonány.

Do školy přichází dítě ve věku okolo 6 let. Základní návyky, zvyky, postoje či názory si s sebou přináší z rodiny. Škola má především vzdělávací funkci, výchovná funkce je stále v rukou rodiny.

Škola a rodina mají vzájemně spolupracovat. Učitel má být pro dítě přítelem, avšak aniž by ztratil svou autoritu. Má plně spolupracovat s rodiči dítěte, aby se tak propojila domácí výchova s výchovou školní, a mohly se tak vzájemně doplňovat a prohlubovat.²⁰⁾ Jaroslav Anderle se v článku nazvaném Poměr rodiny a školy zamýšlí nad významem školy a významem rodiny v životě dítěte. Uznává, že škola je pro dítě velice důležitá, ale dodává, že na prvním místě by měla zůstat rodina. Intenzivnější spolupráci mezi těmito dvěma institucemi by bylo vhodné uskutečňovat formou schůzek rodičů s učiteli a vedením školy, někdy i za účasti samotných žáků.²¹⁾

Ve vztahu dítěte ke škole dělají matky často jednu zásadní chybu. Straší dítě školou a přísným trestajícím učitelem. Pokud jde dítě do školy s předsudkem, že učitel je zlý a trestá děti rákoskou, nebude tam chodit rádo a bude se snažit nějakým způsobem se škole vyhnout (např. předstíráním nemoci).²²⁾

Dle některých autorů má svůj význam i školní brašna a její obsah. Pomáhají totiž vytvářet charakter žáka a mají vliv na jeho výchovu.²³⁾ Brašna by se měla nosit na zádech, nikoli v ruce, aby se dítě nekřivilo pod tíhou učebnic a sešitů.

Prostředí, ve kterém dítě vyrůstá, je značně individuální. Záleží, zda rodina žije ve velkém městě jako je Praha, na malém městě nebo na venkově. Autoři článků publikující ve Hvězdě mají zkušenost především s pražským prostředím, Hvězda se tedy ponejvíce soustřeďuje na děti pražské a jejich život. Pod vlivy prostředí lze zahrnout vlastně všechny ostatní složky, které nespádají pod rodinu nebo školu. Patří sem například sousedé, známí, kamarádi, ale i ulice, kde dítě vyrůstá, hřiště, kam si chodí hrát, hry, kterými se baví, kulturní zážitky, vliv médií a literatury atd.

Z vyjmenovaných složek prostředí se autoři nejvíce zabývají kamarádstvím a kamarády. Děti kamarády potřebují, protože pokud je nemají, stanou se „zamlklými, bručivými, vyhýbají se lidem a společností...“²⁴⁾ Dítě, které nemá kamarády je ubohé. Některým dětem se ovšem nedaří najít si kamarády, a proto by měla pomoci maminka, aby dítě překonalo svou ostýchavost. Dítěti je jedno, z jaké sociální vrstvy je jeho kamarád.²⁵⁾ Matka by ovšem měla dávat pozor, s kým se její dítě stýká, aby se od starších dětí nenaučilo nějaké špatnosti. Kamaráda může matka pozvat třeba na procházku, na výlet nebo k sobě domů a pozorovat, jak se chová, a je-li vhodné, aby se s ním dítě dál stýkalo.

Kamarádem může být dítěti i zvíře (příloha č. 7). Autorka článku Kamarádi, Naša, je přesvědčena, že děti zvířata milují (nejen psy a kočky), a zlých dětí, které zvířata týrají je minimum. Láska ke zvířatům by měla být rodiči podporována, dítě by se také mělo naučit, jak se o zvíře postarat, a pochopit tak jeho potřeby.²⁶⁾

Žije-li dítě ve velkoměstě, schází mu čerstvý vzduch, slunce a příroda. Takové dítě by mělo alespoň o prázdninách, ale pokud

možno i o víkendech, odjíždět mimo město, někam na venkov, kde se zotaví z rušných a špinavých ulic velkoměsta. Na venkově se dítě seznámí nejen s novými lidmi, ale i s květinami, stromy, ptáky a dalšími živými tvory. Ulice mohou být pro děti i životu nebezpečné. Především kvůli automobilovému provozu se na ulicích stává velký počet úrazů. ²⁷⁾ Matky si často stěžují, že je v Praze nedostatek dětských hřišť, děti si v létě nemají kde hrát a tudíž si hrají na ulici. Hřiště, která v Praze jsou, nedostačují potřebám ani počtu dětí. Měla by být modernizována podle západního vzoru. Na hřišti by měla být vychovatelka nebo učitelka, která by na děti dohlížela v nepřítomnosti maminek, a ne jen nevlídný hlídač, který v parcích na děti křičí a zakazuje jim běhání a dovádění na travnatých plochách.

Nepěkným příkladem života v Praze je život na chudinských předměstích. Život je velmi bídný, byty jsou malé, špinavé a hygienické podmínky katastrofální. O tyto děti se rodiče většinou příliš nestarají, někdy je i bijí a týrají. Tyto děti nemají žádnou možnost, jak si smysluplně hrát, a vychovává je ulice. ²⁸⁾

Jedním z nejdůležitějších výchovných prostředků jsou hračky, hra a zábava. Dítě si má hrát pokud samo chce, nechce-li nemělo by být nuceno. Hry je dítěti třeba, aby se mohlo správně tělesně i duševně rozvíjet, hra dítě vyvíjí i vychovává. Hra je pro dítě nejlepší formou gymnastiky. „Kterýsi moudrý člověk řekl, že dítě, nespí-li právě nebo nejí, má si hrát.“ ²⁹⁾

V prostředí, kde se dítě pohybuje se setkává nejen s lidmi, kteří mohou do značné míry ovlivnit jeho pohled na svět, ale i s vlivem médií, především novin a rozhlasu. Činitelů, které formují osobnost dítěte je velké množství, jejich působnost je rozdílná, a jejich vlivy se kombinují, ale mohou být i protichůdné. Je vždy na rodině, tedy především na matce, aby

tyto vlivy usměrňovala a korigovala, a aby podle svého nejlepšího uvážení vedla a vychovávala své dítě.

Další výchovné prostředky, kterým je na stránkách Hvězdy věnovaná největší pozornost jsou divadlo, pohádky, četba a sportovní aktivity.

Jak vidíme, biologický determinismus a dědičnost nehrají v prvorepublikové péči o dítě, jak ji podává Hvězda, téměř žádnou roli. Určující je především domácí výchova - tedy socializace v rodině za přispění rodičů, sourozenců, kamarádů, prostředí, školy a dalších vlivů (hračky, sport, četba).

Hvězda chápe dítě ne jako objekt přísné a autoritativní rodičovské péče, ale jako subjekt. Dítě je autonomní jedinec, který má svůj vlastní svět, má své potřeby, touhy, city, přání a vnitřní svět.

5.5 Vztah k penězům - výchova k šetrnosti

Jedním z témat, která se na stránkách Hvězdy často vyskytovala, byl vztah dětí k penězům (příloha č. 8). Šetrnost a spořivost byly další občanské ctnosti, které společnost První republiky požadovala. Tato atmosféra souvisela s vysokou sociální strukturovaností společnosti, a také s celkovou hospodářskou situací mezi světovými válkami.

Podle Hvězdy měli být občané i ve vztahu k penězům střídmi. Hvězda samozřejmě věděla jaká je hodnota peněz, a že bez peněz se lidé neobejdou, avšak tvrdila, že „bohatství přináší často nudu, nervosu a nespokojenost“³⁰⁾ a „často činí z lidí otroky mamonu a hříchu.“³¹⁾

Podle Hvězdy nemají děti šetrnost vrozenou, ale je nutné je tomu naučit. Musí se naučit považovat peníze za vážnou věc, znát jejich hodnotu, a nepovažovat je za hračku, nýbrž za prostředek k zachování života.³²⁾ Především maminky, tetičky a babičky kazí děti tím, že dětem dávají peníze při každé příležitosti a také jako úplatu.³³⁾

Mají děti pravidelně dostávat peníze na útratu, tedy kapesné? To je otázka, kterou si kladly i autorky Hvězdy. Existují dvě stanoviska. První říká, že děti peníze nepotřebují a vůbec by s nimi neměly přijít do styku. Dále říká, že dítě by za vykonanou činnost nemělo být odměňováno penězi, protože hodnota dítěte se nekupuje.³⁴⁾ Druhý názor říká, že již od malička je nutné ukázat dětem hodnotu peněz, naučit je nejen spořit, ale také jak s penězi zacházet, jak nakupovat.

Matky by své děti měly vést i k charitě, k lásce k bližnímu, měly by je naučit, jak se rozdělit s potřebnými, například s chudými dětmi.³⁵⁾ Hvězda neříká jak často a jak štedře se mají potřební obdarovávat, výše darů tedy závisí na finanční situaci jednotlivých rodin.

Peníze v rukou dítěte mohou tedy být nejen dobrým výchovným prostředkem, ale též nebezpečným nástrojem.³⁶⁾

Názor Hvězdy i celospolečenská atmosféra spolu korespondují, šetrnost a spořivost jsou důležité občanské ctnosti a tedy i děti k nim mají být vedeny.

Seznam citací:

- 1) Chlup, O., Kubálek, J., Uher, J. Pedagogická encyklopedie. Praha: Novina, 1939. S. 255.
- 2) Chlup, O. c.d., s. 255.
- 3) Maříková, H., Petrušek, M., Vodáková, A. a kol. Velký sociologický slovník. Praha: Karolinum, 1996. S. 1402.
- 4) Maříková, H. c.d., s. 1402.
- 5) Průcha, J., Walterová, E., Mareš, J. Pedagogický slovník. 2.vydání. Praha: Portál, 1998. S. 286.
- 6) Masaryk, Tomáš, G. Cesta demokracie, I - IV, Soubor projevů za republiky. Praha: Čin, 1933 - 1934.
- 7) Masaryk, Tomáš, G. Cesta demokracie, IV. Praha: Ústav T.G.Masaryka, 1997. S. 412.
- 8) Masaryk, Tomáš, G. Cesta demokracie, I. Praha: Čin, 1933. S. 266.
- 9) Čapek, Karel. Hovory s T.G.Masarykem. Praha: Československý spisovatel, 1990. S. 34.
- 10) Masaryk, Tomáš, G. Cesta demokracie, I. Praha: Čin, 1933. S. 328.
- 11) Čapek, Karel. Hovory s T.G.Masarykem. Praha: Československý spisovatel, 1990. S. 30 - 37.
- 12) Jak vychováváte své děti?, Hvězda československých paní a dívek, 1933, 8, č. 5, s.23.
- 13) Plevová, Bětuše. Do nového školního roku. Hvězda československých paní a dívek, 1927/28, 3, č. 105, s.15.
- 14) Scheufler, Vladimír. Pražské děti. In Etnografie pražského dělnictva, Maketa, sv. II. Praha: Etnologický ústav, 1975, s. 4.
- 15) Scheufler, V. c.d., s. 4.
- 16) JH. Mateřská láska. Hvězda paní a dívek československých, 1932, 7, č. 17, s.21.
- 17) Preisová, Marie. Výchova otce. Hvězda československých paní a dívek, 1934, 9, č. 14, s.23.

- 18) Sl. Děti na prkýnkách. Hvězda československých paní a dívek, 1932, 7, č. 3, s.10.
- 19) Sestřička - maminkou. Hvězda československých paní a dívek, 1927/28, 3, č. 112, na obálce.
- 20) Plevová, Bětuše. Do nového školního roku...
- 21) Anderle, Jaroslav. Poměr rodiny a školy. Hvězda československých paní a dívek, 1929, 4, č. 20, s. 13.
- 22) -ek. Děti jdou do školy. Hvězda československých paní a dívek, 1929, 4, č. 36, s. 2.
- 23) Matka. Školní brašna a její obsah. Hvězda československých paní a dívek, 1935, 10, č. 36, s. 23.
- 24) L.LR. Děti potřebují kamarády. Hvězda československých paní a dívek, 1930, 5, č. 29, s. 10.
- 25) -ITA-. Přátelství mého dítěte. Hvězda československých paní a dívek, 1934, 9, č. 36, s. 3.
- 26) Naša. Kamarádi. Hvězda československých paní a dívek, 1929, 4, č. 32, s. 9.
- 27) O bezpečnosti dětí na ulicích. Hvězda československých paní a dívek, 1931, 6, č. 16, s. 2.
- 28) Ma-ša. Dítě na předměstí. Hvězda československých paní a dívek, 1927/28, 3, č. 124, s. 23.
- 29) Věra. Nechte děti si hrát!, Hvězda československých paní a dívek, 1929, 4, č. 26, s. 22.
- 30) Raineová, G. Nejbohatší dítě světa. Hvězda československých paní a dívek, 1930, 5, č. 2, s. 2.
- 31) Tamtéž, s. 2.
- 32) Karla. Dítě a peníze. Hvězda československých paní a dívek, 1926, 2, č. 26, s. 20.
- 33) Tamtéž, s. 20.
- 34) Matka. Peníze jako dárek dítěti. Hvězda československých paní a dívek, 1934, 9, č. 47, s. 27.
- 35) -Kro-. Děti a peníze na útratu. Hvězda československých paní a dívek, 1926, 2, č. 42, s. 2.

³⁶⁾ F. Š. Peníze v dětských rukou. Hvězda československých paní a dívek, 1927/28, 3, č. 139, s. 12.

6. Trestání dětí- typologie dětských přečinů a trestů

Součástí výchovy dětí je systém trestů a odměn. Hvězda na tento ožehavý problém upozorňuje v různých člancích, kde se zabývá jak typy dětských přečinů, tak i typy přiměřených a nepřiměřených trestů.

Tresty tvoří nedílnou součást lidské historie a od pradávna byly používány jako postih za porušení kázně či překročení daných norem.¹⁾ Význam odměn a trestů je ve výchově dětí zřejmě stále týž od věků do věků. Jen v různých dobách a různých společnostech se jedno nebo druhé více či méně zdůrazňuje, uplatňuje, hlásá a praktikuje.²⁾

Ačkoli ty nejvýznamnější právní dokumenty na ochranu dětského zdraví a života spatřily světlo světa až ve druhé polovině 20.století³⁾, lze i podle obsahu našeho časopisu soudit, že prvorepubliková společnost patřila již k těm společnostem, které si byly vědomy toho, že tvrdé tělesné tresty vykonávané na dětech mohou být spíše ke škodě nežli k užitku. Už Jan Amos Komenský zdůrazňoval ve svém díle Didaktika Magna požadavek na přirozenou výchovu bez násilných metod.⁴⁾ Tento požadavek sice nebyl dodnes doveden k úplné dokonalosti, ale jistá zlepšení naštěstí pozorovat lze.

Hvězda rozlišuje dva druhy dětských přečinů - úmyslné a neúmyslné. Trestat se mají jen přečiny úmyslné. Neúmyslným přečinem může být například nechtěné rozbití nějaké věci. Úmyslným přečinem je úmyslná lež či jiné druhy dětského zlobení (např. neuposlechnutí příkazu).

Stanovisko časopisu Hvězda k tělesným trestům a trestům vůbec je jasné: „Děti se mají trestat sice mírně, ale důsledně.“⁵⁾ Hvězda rozděluje tresty na mírné tresty - pohled, slovo, zákaz, mírné tělesné tresty - plesknutí přes ruku, pohlavek, metlička, které jsou v útlém mládí vcelku přirozené a neškodné, a na tvrdé tělesné tresty - bití, které je mnohem surovější a tudíž naprosto nepřijatelné.

Častým opakováním a stupňováním tvrdosti takových trestů se dítě stává ustrašeným, lhavým, zamlklým, ale také pomstychtivým a surovějším, čímž se dosahuje přesně opačného efektu nežli rodič původně zamýšlel.⁶⁾ Surově trestané dítě se stáhne samo do sebe a náprava není provedena žádná. Nepřiměřené tresty také posilují negativní dětské pocity vůči dospělým.

„Kázeň musí býti pevná, důsledná ale nikdy bezcitná.“⁷⁾ Trest by v žádném případě neměl být prováděn v návalu hněvu, ale až po zralé úvaze a zjištění opravdového provinění dítěte. Rodiče musí umět určit přiměřenost a tvrdost trestu, protože příliš kruté tresty dítěti škodí. Příklad škodlivého trestu může být například surové bití nebo hladovění.⁸⁾

Ten, komu v rodině většinou náležela povinnost trestání dětí byl otec. Otec byl největší autoritou v rodině, a respekt k němu přetrval hluboko do 20.století.⁹⁾

System odměn nebyl v Hvězdě příliš rozpracován, nejčastěji se doporučovalo vlídné slovo, pohlazení nebo malá sladkost.

Svémi názory na trestání dětí Hvězda kopíruje dobové vychovatelské úzy: trestání má být výkonem lásky, čili trestat se má mírně a s rozumem, neboť dítě, které je vedeno k dobrému jen hrůzou bývá nešťastné.¹⁰⁾ Odměny i tresty musí být tedy vždy přiměřené, zasloužené a spravedlivé. A dítě především musí vědět zač je trestáno či odměňováno.

Velmi výmluvně se k problematice odměn a trestů vyjádřil už J. A. Komenský, který napsal, že každý trest vedený hněvem, prchlivostí a nenávisť je chybou, a naopak trestat se má s upřímností tak, aby trestaný pocítil, že trest je míněn v jeho dobro.¹¹⁾

6.1 Dětské lhaní

Dětské lhaní je jedním z dětských přečinů a také je ve Hvězdě často diskutovaným problémem. Jak jsem již zmínila v kapitole

o výchově dětí, je jedním z důležitých požadavků požadavek na výchovu k pravdě a pravdomluvnosti. Hvězda je zásadně proti jakémukoli úmyslnému lhaní, a to u dospělých (zvláště rodičů, neboť ti jsou příkladem pro dítě), i u dětí. Pravdivost je jedna z nejdůležitějších ctností, ke které může prvorepublikový občan směřovat. I dítě má žít v pravdě a má k ní být vedeno, neboť má-li člověk v sobě dost mravní síly, bývá nepřítelem nepravdy a lži nejen v řeči, ale i v jednání. Přední povinností rodičů tedy je, aby dítě nevyrostalo v nepravdě a klamu.¹²⁾

Podle některých lidí jsou děti rození lháři. Skutečnost je však složitější. Děti často sní, že žijí ve světě fantazie, v neexistujícím světě, který pak promítají i do světa skutečného. Děti často věří v něco, co ve skutečnosti neexistuje, žijí v sebeklamu podporovaném vyprávěním o nadpozemských bytostech. Dětské nepravdy jsou často hravé povahy. Někdy mají děti jen tendenci „dělat tajemství“, nebo se jen chlubit ve snaze zalíbit se ostatním dětem. Jindy ovšem děti lžou úmyslně a lstivě.¹³⁾ Pokud dítě lže úmyslně, musí se jeho sklon k nepravdě potírat už v zárodku, např. vhodně zvoleným trestem.

Hvězda taktéž odlišuje lži úmyslné a tzv. dětské nepravdy, které mohou být zaviněny jen špatnou pamětí a nedokonalými vzpomínkami. Jindy si dítě do skutečnosti promítá své touhy a představy a tím ji neúmyslně překrucuje, což může působit jako lež. Úmyslné dětské lhaní je neobratné, nesmělé a naivní, tudíž většinou dobře rozpoznatelné. Děti často lžou ve strachu před očekávaným trestem.¹⁴⁾

Podle Hvězdy je ovšem nejhorší druh lhaní ten, jemuž rodiče sami dítě učí, například zapírání před návštěvou.¹⁵⁾

Pravdivost je tedy jednou z nejdůležitějších celospolečenských ctností, kterou by měli ctít nejen dospělí, ale také děti. Pravda je také zásadním bodem oficiálně proklamované filozofie – „Pravda vítězí“ za dob prezidenta T. G. Masaryka.

Seznam citací:

- 1) Vaníčková, E. Tělesné tresty dětí. Praha: Grada Publishing, 2004, ISBN 80-247-0814-0, s. 13.
- 2) Matějček, Z. Po dobrém nebo po zlém? Praha: Portál, 1993, ISBN 80-85282-78-X, s. 7.
- 3) Vaníčková, E. c.d., s. 16.
- 4) Vaníčková, E. c.d., s. 17.
- 5) Preisová, M. Důslednost ve výchově dětí. Hvězda československých paní a dívek, 1932, 7, č. 37, s. 23.
- 6) Čáp, J. Tělesné tresty. Hvězda československých paní a dívek, 1929, 4, č. 168, s. 22.
- 7) Anderle, J. Kázeň v rodině a trestání dětí. Hvězda..., 1930, 5, č. 38, s. 8.
- 8) Aka. Když trestáte děti. Hvězda..., 1927/28, 3, č. 28, s. 17.
- 9) Lenderová, M., Rýdl, K. Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století. Praha: Paseka, 2006, ISBN 80-7185-647-9. S. 149.
- 10) Ježek, J. Hrst statí vychovatelských. In Hlasy, Praha: Katolický spolek tiskový, 1914, 45, č. 3. S. 11.
- 11) Vaníčková, E. c.d., s. 17.
- 12) Ježek, J. Hrst statí vychovatelských. In Hlasy, Praha: Katolický spolek tiskový, 1914, 45, č. 3, s. 37.
- 13) Sully, J. Studie dětství (překlad O. Sýkora). Praha: B. Kočí, 1923, s. 208 - 209.
- 14) Hanka. Dětské lhaní. Hvězda československých paní a dívek, 1930, 5, č. 34, s. 4.
- 15) Tamtéž, s. 4.

7. Volný čas dětí

Známý český etnograf Vladimír Scheufler charakterizoval volný čas dětí jako část dne, kdy dětmi nemanipulují rodiče a kdy dítě není vázáno svými školními, domácími, rodinnými ani jinými povinnostmi.¹⁾ Je to tedy čas, kdy se děti mohou věnovat svým oblíbeným činnostem podle své vlastní vůle, je to čas, který děti tráví hrami s kamarády i s hračkami, četbou či jinou zábavnou činností.

7.1 Hry a hračky

Téma her a hraček je ve Hvězdě velmi časté. Časopis přináší mnoho rad, nákresů a návodů, jak takovou hračku vyrobit doma, aby se výroby mohlo účastnit i samotné dítě, a aby hračka byla co nejlevnější. Radí matkám, jak ušít ze zbytků látek panenku, šatečky na ni nebo zvířátko. Ukazuje, že se i doma dá najít mnoha užitečných a především přírodních materiálů pro výrobu všelijakých hraček a her pro dívky i pro chlapce (přílohy č. 9, 10, 11).

7.1.1 Co je hračka?

Hry a hračky jsou neodmyslitelnou součástí dětství. Nejjednodušší definice hračky říká, že hračka je nástroj nebo i předmět dětské hry.²⁾ Za hračku se tedy považuje vláček vyrobený v továrně, panenka vyřezaná šikovným řemeslníkem, ale i kousek dřívka nebo hadříku, který dítě dle své fantazie mění z lodičky na koníka. Pro rodiče je tedy hračka něčím, co má dítě zabavit.³⁾ Hvězda říká, že zajímavou a užitečnou dětskou hračkou se může stát i předmět, jehož původní funkce se hraní vůbec netýká (např. starý klobouk). Dobrá hračka by měla mít čtyři základní vlastnosti. Za první by měla bavit, za druhé by měla zaměstnávat nejen duši dítěte, ale i jeho ruce, za třetí by dobrá hračka měla v dítěti tříbit jeho smysl pro krásu a

vzbudit jeho umělecké cítění a za čtvrté by hračka měla také poučovat, tedy něco nového naučit.⁴⁾

Hvězda říká, že hračky jsou jedním z nejvíce výchovných prostředků vůbec, a že u dětí vytváří zásadní a primitivní formy demokratičnosti. Dospělý člověk by se tedy měl naučit vcítit se do dětských her, ne se jenom komediantsky přizpůsobovat a chápat dětské hraní jen povrchně. Hraní podporuje obrazotvornost, protože je to vlastně pokus dítěte o nápodobu skutečného života, který dítě pozoruje kolem sebe. Hra je školou myšlení a vůle. Dítě se díky ní naučí rozeznávat barvy, počítat, doplňuje si svou slovní zásobu.⁵⁾ Hraní je činnost, která dítě vychovává i mravně. Dítě se učí empatii, učí se vcítit do osudů a rolí druhých lidí, učí se soucítit s nimi. Zároveň se dítě učí pravidla, jak hrát kupříkladu kterou hru, co je dovoleno a co naopak zakázáno. Velké množství her je založeno na boji dvou odlišných stran (na četníky a na zloděje), zde se dítě učí bojovat proti zlu a vůbec se učí, co je dobro a co zlo.⁶⁾

K samostatnosti je dítě vedeno i tak, že není pod stálým dozorem. Při procházkách a hrách venku se má dítě nechat běhat a skákat podle libosti a nemá být omezováno. Výhrůžky a zákazy nejsou podle Hvězdy tím nejlepším výchovným prostředkem, lepší je, pozná-li dítě samo, že některé činnosti a aktivity mohou být i nebezpečné.⁷⁾

Hvězda se tedy věnuje významu hraček a her i ve filozofické rovině - je to prvek, který zaručuje demokratičnost, kolektivismus, samostatnost a učí dítě základům morálky. To jsou některé z často zmiňovaných prvorepublikových ideálů, ke kterým vzhlížela nejen Hvězda.

Hry tedy vytvářejí předpoklady nejen pro elementární vzdělání, ale i pro vytváření morálky a základních představ o společnosti.

7.1.2 Podoba hračky

Jelikož je hračka důležitým výchovným činitelem, je podstatný i její vzhled a podoba. Podle Hvězdy je nejlepší hračkou ta, kterou si dítě vyrobí samo, například z dřívka, kusu látky, kamínku apod. Nejdůležitější atributy hračky jsou: jednoduchost, šetrnost, vkus, elegance, praktičnost a účelnost, což opět kopíruje prvorepublikové ideály vlastností vzorného občana. S jednoduchou hračkou si dítě dokáže hrát dlouhé hodiny zas a znova, zapojuje svou fantazii, iluze a představivost. Složité a drahé hračky dítě brzo omrzí a zůstávají zapomenuty kdesi v koutě. Složité a drahé hračky, které se prodávají v zahraničí, a které se dostávají i do Československa, jsou podle Hvězdy nevhodné a jsou nevkusné. Dítě u nich nedokáže pracovat s fantazií a představivostí. Mnohem lepší jsou tradiční české lidové hračky.⁸⁾ Rodiče by při výběru měli dbát na to, jaké hračky svému dítěti dávají, jaký mu hračky přinesou užitek a zda se hned nerozbijí.⁹⁾

S názorem, že nejlepší je jednoduchá hračka, souhlasí také doboví odborníci. Rodiče by neměli kazit vkus svých dětí uměle vyrobenými hračkami, hračkami, které se vyrábějí v továrnách po mnoha tisících kusech. Dospělí často kupují svým dětem takové hračky, které se ve skutečnosti nejvíce líbí jim samým. Takové hračky jsou často drahé a snadno se rozbijí, rodiče proto nedovolují dětem na takové hračky často sahat a hrát si s nimi bez dozoru.¹⁰⁾ Nejlépe to shrnuje tento názor: „Hračka dětskou rukou vyrobená a dětskou fantazií zkrášlená je nejcennější.“¹¹⁾

Hračka by neměla být vybírána pouze s ohledem na dětskou duši, ale také na zdraví dítěte. Podle profesora Fišera se některé hračky vyrábějí z nevyhovujících materiálů jako je plech, o který se dítě může pořezat. Jiné hračky jsou uměle barveny – někdy i jedovatými barvami.¹²⁾ Nebezpečnými hračkami se zabývá

i náš časopis. Kromě nebezpečí pořezání a otravy jedovatými barvami nebo kovy hrozí také spolknutí malých částí hračky - spolknout se dá například i obyčejná kulička nebo mince. Rodiče by dětem do rukou neměli dávat důležité věci jako je kabelka nebo peněženka s penězi - hrozí jejich ztráta. Dále by se rodiče měli vyvarovat těch nejnebezpečnějších „hraček“ jako je nůž nebo zápalky. Hvězda také upozorňuje, že i tak nevinná zábava jako je hra na písku může být potenciálně nebezpečná. Písek lze vdechnout nebo se může dostat dítěti do očí.¹³⁾ Dítěti tedy nelze dát na hraní cokoli bez rozmyslu, naopak je nutné hračky pečlivě vybírat. Rodiče by tedy neměli příliš zasahovat do dětských her, omezovat děti v jejich pohybu a všelicos jim zakazovat, měli by ale na druhé straně být obezřetní a opatrní ve výběru hraček.

7.1.3 Kategorizace hraček a her

V. Scheufler rozdělil dětské hry do 6 kategorií. Byly to hry, které dítě znalo, a které hrálo pravidelně a často (na honěnou, na schovávanou), déle hry sezónní, které se daly hrát jen v určité roční období (pouštění draka), hry individuální, které byly často módní záležitostmi a postupně vymizely (JO-JO), pak také hry, které se hrály jen zřídka a postupem času vymizely úplně, hry školní nebo hrané v tělocvičném spolku a nakonec hry, které dítě sice znalo, například z literatury, ale nehrálo je. Hry se dále dělily na hry individuální (s panenkou) a skupinové (na indiány a kovboje) . A také na hry určené pro nejmenší děti v mateřských školkách (kolo kolo mlýnské, chodí Pešek okolo) a pro větší děti (špaček, čára). Hry se dělily i podle pohlaví. Některé hry byly určeny pouze chlapcům, jiné byly vhodné jen pro dívky. Stejně jako se dělily hry, dělily se i dětské kolektivy a vytvářely se především chlapecké skupiny. Dívky upřednostňovaly hry individuální.¹⁴⁾

Pro odrostlejší děti se hračka stávala atributem pohlaví.¹⁵⁾

Na rozdělení dětských her a hraček podle pohlaví upozornila i Hvězda. K fotografii čínské holčičky s panenkou se objevil tento popis: „Dítě s panenkou najdete nejen u nás, ale i v Číně, dítě s panenkou si hraje v negerské chatrči i v eskymáckém stanu. Ať je tou panenkou krásná loutka, nebo kus hadříku, nebo dřevo, všude to znamená jeden symbol: mateřství které se projevuje již v dětství.“¹⁶⁾ Hvězda tu hru s panenkou připisuje dívkám a také ji spojuje s čistě ženským projevem jako je mateřství. Dále tu Hvězda odkrývá celosvětovou oblíbenost této hry u dívek a také nezapomíná poznamenat, že panna na hraní nemusí být jen drahá krásná loutka, ale i kus dřívka, o který se děvče s láskou stará.

V jiném článku se autorka proti rozdělování hraček na dívčí a chlapecké ostře ohrazuje. Píše, že je nesprávné přisuzovat dívkám jen panenky a chlapcům zase hračky bojovné (šavle, koníci) a technické (vláček, stavebnice). Dívky podle ní mají často zálibu ve složitých a technických hračkách, milují stavebnice a vláčky, a u hochů naopak není na škodu, projeví-li cit a pohrají si s panenkou či panáčkem.¹⁷⁾ Tento názor se ovšem ve Hvězdě příliš nevyskytuje, zmíněný článek byl spíše výjimkou než pravidlem. Mnohem častěji rozděluje Hvězda hračky na ty určené pro dívky - panenka, šatečky, nádobí, kuchyňka, kočárek a hračky určené pro chlapce - vláček, stavebnice, vojáčky. I do hraček se tedy promítají stereotypy tehdejší společnosti, která svět rozdělovala na ženský a mužský.

Hry, které by se daly označit za dívčí i chlapecké zároveň, a není tedy nutné připisovat je zvláště chlapcům ani dívkám, jako jsou kuličky, pouštění draka, míč nebo různé dětské hudební nástroje, přisuzuje Hvězda často pouze hochům: „Chlapci rádi hrají kuličky.“¹⁸⁾, „Chloubou každého chlapce je jeho drak.“¹⁹⁾ (příloha č. 12), „Hraní s panenkou je nejmilejší zábavou děvčátek každého věku. Není dobrým znamením, nemá-li děvčátko rádo pannu - z té sotva bude dobrá máma.“²⁰⁾ Vyčleňuje tak domácí prostor a hry spojené s péčí o domácnost a o rodinu

pouze dívkám a chlapcům zase prostor veřejný a hry technického zaměření. Jako by snad dívky ven ani nepatřily.

Hvězda mimo článků o dětech a hračkách často přinášela fotografie dětí při hře. Oblíbenými náměty byly hry jako kuličky, pouštění draka či lodiček nebo čára. Mezi dětmi oblíbená avšak u dospělých často zatracovaná hra byl „špaček“. Tato hra spočívala v odpalování dřívěk paličkou. Často při ní docházelo ke škodám na majetku, především k rozbití oken. Podobné hry byly proto zakazovány, ale žily na venkově a těšily se všeobecné oblibě.²¹⁾

7.1.4 Hra a práce

Děti jsou k pohybu a činnosti poháněny pudově. I hra je pudová záležitost. S dítětem, které si nehraje, pravděpodobně nebude něco v pořádku. Dítě stále hledá nějakou činnost, nějakou hru, kterou by se zabavilo a rádo se vrací ke hrám, při kterých je možné pracovat rukama, něco stavět, vymýšlet a tvořit.²²⁾ Dětskou hru podporovaly dobové pedagogické trendy, které hlásaly, že hrou se dítě připravuje na své budoucí sociální a profesní zařazení, na své povolání.²³⁾ Tím, že děti napodobují činnosti dospělých lidí, učí se i pracovat.

Je dobré, naučí-li matka dítě pracovat už v útlém dětství. Přesně podle dobových ideálů se má dítě od malička učit práci, úctě k práci, lásce i chuti k ní, a také vykonávání práce samé. Práce nesmí být těžká a musí odpovídat dětským silám a schopnostem. Dítě pracuje rádo, je-li za vykonanou práci odměněno. Někdy stačí i pochvala a vlídné slovo. Dítě se má zaměstnávat tak, aby nezapomínalo, že pracuje, ale aby si myslelo, že si hraje. Dítě lze také zaměstnat hledáním a podáváním věcí, učí se tak, kde se v bytě co nachází a učí se také nová slova, navíc nesedí na místě, ale pohybuje se.²⁴⁾

Velký význam mají pro děti ruční práce - vystřihování, kreslení, vyšívání, modelování aj. Aby ruční práce měla na dítě pozitivní vliv, musí mít výchovnou hodnotu, vést

k samostatnosti, podporovat zdravý tělesný vývoj, musí být přiměřená dětskému věku, vést děti k čistotě a vzdělávat jejich vkus a také nesmí být finančně nákladná na nástroje a materiál.²⁵⁾ Jednou z nejoblíbenějších hraček, která splňovala daná kritéria byla vystřihovací panenka z papíru s převlékacími papírovými šatičkami (příloha č. 13). Základní panenka/panáček vycházela v Hvězdě velmi často. Tuto panenku dítě vystřihlo, podlepilo tvrdým papírem a na ní pak mohlo dle libosti oblékat různé šatečky z papíru, které buď také vystřihlo z časopisu, nebo samo vyrobilo. Tato jednoduchá hračka pěstovala nejen pečlivost a obratnost dětských rukou, ale i jeho případnou kreativitu.

Práci jako takovou Hvězda hodnotí kladně, dětskou výtvarnou práci Hvězda ostře odmítá a odsuzuje.

7.1.5 Dětský koutek

Jelikož První republika chápe dítě ne jako objekt, ale jako samostatný subjekt, který je hodný respektu, má svůj vlastní vnitřní svět, své potřeby, city, přání či touhy, přisuzuje dítěti i jeho vlastní místo v domácnosti. I dítě tedy potřebuje své soukromí a nějaké místo, které bude jen jeho. Nejlepším řešením je dětský pokoj, kde dítě může mít všechny své hračky a nerušeně si tu hrát (příloha č. 14). Pokud dítě nemůže mít svůj pokoj, mělo by mít alespoň nějaký koutek, kam by si ukládalo své věci a hračky. Hvězda přináší nápady, jak by měl dětský pokoj nebo koutek vypadat. Nábytek nemusí být nijak přepychový, ale neměl by být ani příliš starý. Důležité je, aby byl pevný a nedal se snadno převrhnout. Do dětského koutku nepatří ani ozdoby, ani dečky, vázy, sošky nebo velké obrazy. Tedy nic, co lze převrhnout a rozbít. K výzdobě postačí doma vyrobené polštáře či podušky, s dětskými motivy. Nejlepším řešením pro podlahu je linoleum – dobře se čistí. Na kreslení je nejvhodnější tabule a křídly.²⁶⁾

7.1.6 Dětská hřiště a parky

Respekt k dětskému světu se projevuje nejen v domácím prostředí, ale také venku. Jelikož dítě pro svůj zdravý vývoj potřebuje také pohyb, slunce a čerstvý vzduch, odehrává se mnoho dětských her mimo domov. Přes den a za příznivého počasí patří děti ven, na zahradu, na dvůr, do lesa, na hřiště. Zato na ulicích nemělo by jich být tolik jako je teď.²⁷⁾ Venkovské děti mají mnoho možností, kde trávit volný čas hrou, ale městské děti takovou šanci nemají. Ulice není hřiště a není vhodná pro dětské hry. Děti jsou často tak zabrané do své role, běhají a dovádějí, že nejsou ostražití a na ulici jim hrozí mnohá nebezpečí - např. přejetí autem. Matky si ve Hvězdě často stěžují na nedostatek ploch vyhrazených pro dětské hry. Děti si v létě nemají kde hrát. Hřišť je málo a jsou nekvalitní. Matky upozorňují, že v západních státech jako je Francie nebo Amerika existuje velké množství dětských koutků, hřišť a parků, které jsou vyhrazeny pouze pro děti. V Praze žádné takové plochy nejsou, a matky i autorky článků navrhují, aby se podobný dětský koutek zbudoval například ve Stromovce. Jelikož je ve městech dětských hřišť nedostatek, měly by matky své děti varovat před nebezpečím číhajícím na ulici a naučit je, jak se jim vyhnout a uchránit se.²⁸⁾

O stavu dětských hřišť v Praze blíže referuje jedna z autorek. Podle ní je většina pražských dětských hřišť v naprosto špatném stavu a nevyhovuje tedy podmínkám pro dětské hraní. Hřiště by měla být modernizována - měl by tu být kus trávníku, na který se může šlapat, dále bazének, kde by děti pouštěly lodičky, jemný písek, kde by si děti mohly hrát, ale také dozor - učitelka, která by na děti dávala pozor a nebylo by tak zapotřebí chův a maminek. Autorka také upozorňuje, že v Praze je jen jedno opravdu kvalitní dětské hřiště a to je Dětská farma na Libeňském ostrově, kam mají sice děti vstup zdarma, ale jedna farma pro desetitisíce pražských dětí nestačí.²⁹⁾

Jedna z mála možností, kde si mohou děti hrát jsou parky. Jsou lákadlem nejen pro maminky, ale i pro děti. Je tu k vidění krásná příroda, květiny, stromy i ptáci. Parky ovšem mají i své stinné stránky, jsou zde hlídači, kteří bedlivě sledují, co kdo dělá a dbají na dodržování přísných pravidel – nesmí se běhat po trávníku, nesmí se jezdit na kole, na koloběžce. Děti nemají touženou volnost a jediné, co jim zbývá je chodit spořádaně po vyznačených chodnících. To má ale s hrou pramálo společného. Opět je tu srovnání Prahy s Paříží. Parky v Paříži jsou prý velké a krásné, děti si tu mohou nerušeně hrát, šlapat po trávě a žádní hlídači jim nezakazují jejich oblíbené hry.³⁰⁾

7.1.7 Význam hraček a her

Hra je tedy výrazem vývoje. Hra cvičí funkce duševní i tělesné, hra dítě vyvíjí a vychovává.³¹⁾ Dítě, hry a hračky spolu úzce souvisí. Hry je tedy dítěti nezbytně třeba, aby se mohlo duševně i tělesně správně vyvíjet. Hrou dítě trénuje své tělo, zručnost, rychlost i obratnost, ale cvičí také svou mysl, mravní cítění, znalosti a dovednosti. Hvězda se domnívá, že školní děti bývají často přetíženy, ale viníkem není náročná školní osnova, nýbrž mimoškolní činnost dítěte. Domnívá se, že sportování a hry s kamarády dítě vyčerpává, a to pak nemá dost sil na své ostatní povinnosti. Relaxovat a odpočívat má dítě nejen o prázdninách, ale také po školním vyučování.³²⁾ Existují názory, že hraní je vybíjení přebytečné energie. Jiné názory zase říkají, že hraním se energie nevybíjí, ale naopak shromažďuje pro pozdější využití organismu. Příkladem může být dítě, které během odpočinku při hře zapomíná na jednotvárnost svých povinností a osvěžuje tak svou mysl i tělo.³³⁾

I hra ovšem potřebuje svá pravidla a jistá omezení, především bezpečnostní. Není možné dítě ponechat hrát „na pospas“, ale dětství bez her a hraček by bylo velmi smutné.

Seznam citací:

- 1) Scheufler, V. Volný čas a dětské hry pražského předměstí třicátých let. In *Etnografie dělnictva 2*, Národopisná knihovna, sv. 10. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, 1974. s. 12.
- 2) Masarykův slovník naučný, díl III. Praha: Československý kompas, 1927. s. 326.
- 3) Daiken, L. *Children's toys throughout the ages* (překlad M. Pavlíková). London: Spring Books, 1963. s. 5.
- 4) Fišer, K. *Hračky v umělecké výchově*. Choceň: Č. J. Mojžíš, 1920. s. 13.
- 5) -Kro-. *Hračky*. *Hvězda československých paní a dívek*, 1926, 2, č. 56. s. 2.
- 6) Mauer, J. *Hra dětská a její význam*. Praha: Melantrich, 1919. s. 21.
- 7) Věra. *Nechte děti si hrát*. *Hvězda československých paní a dívek*, 1927/28, 3, č. 26. s. 22.
- 8) *Hračky moderních dětí*. *Hvězda československých paní a dívek*, 1930, 5, č. 9. s. 10.
- 9) M.S. *Hry a zaměstnání dětí*. *Hvězda československých paní a dívek*, 1934, 9, č. 33. s. 3.
- 10) Mauer, J. *Hra dětská a její význam*. Praha: Melantrich, 1919. s. 21.
- 11) Švácha, V. *Dětské hraní*. Praha: Melantrich, 1920. s. 20.
- 12) Fišer, K. *Hračky v umělecké výchově*. Choceň: Č. J. Mojžíš, 1920. s. 8.
- 13) Kolínská, L. *Nebezpečné hračky*. *Hvězda československých paní a dívek*, 1931, 6, č. 2. s. 8.
- 14) Scheufler, V. *Děti, jejich volný čas a hry*. In Robek, A., Moravcová, M., Šťastná, J. *Stará dělnická Praha - Život a kultura pražských dělníků 1848 - 1939*. Praha: Academia, 1981.

- 15) Lenderová, M., Rýdl, K. Radostné dětství. Dítě v Čechách devatenáctého století. Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-647-9. S. 206.
- 16) Obálka Hvězdy československých paní a dívek, 1932, 7, č. 43.
- 17) Špálová, S. Dítě a hračka. Hvězda československých paní a dívek, 1927, 2, č. 98. s. 2.
- 18) Jarní sport nejmladších. Hvězda československých paní a dívek, 1932, 7, č. 8. s. 2.
- 19) Obálka Hvězdy československých paní a dívek, 1927/28, 3, č. 107.
- 20) Pro panenky. Hvězda československých paní a dívek, 1927/28, 3, č. 170. s. 23.
- 21) Švácha, V. Dětské hraní. Praha: Melantrich, 1920. s. 37.
- 22) Lenderová, M. c.d., s. 208.
- 23) Bartoš, A. Dítě a práce. Praha: Melantrich, 1920. s. 10.
- 24) Fr. F. Zabavíme děti a obstaráme domácnost. Hvězda...1932, 7, č. 17. s. 23.
- 25) Bartoš, A. c.d., s. 28.
- 26) Dětský koutek. Hvězda československých paní a dívek, 1930, 5, č. 6. s. 10.
- 27) Švácha, V. c.d., s. 38.
- 28) S. Dítě si hraje na ulici. Hvězda československých paní a dívek, 1930, 5, č. 20. s. 25.
- 29) Maryna. O dětských hřištích. Hvězda..., 1927/28, 3, č. 148. s. 12.
- 30) Fr. F. Děti v parku. Hvězda..., 1932, 7, č. 15. s. 23.
- 31) Nováková, L. Děti si musí hrát. Hvězda..., 1927/28, 3, č. 30. s. 18.
- 32) Přepětí dítěte. Hvězda..., 1932, 7, č. 47. s. 23.
- 33) Daiken, L. c.d., s. 6.

7.2 Pohádky a další dětská četba

Pohádky čili báchorky patří k dětství stejně neodmyslitelně jako hry a hračky. Jsou to vyprávění o vymyšleném neskutečném světě, ve kterém neplatí přirozené zákony přírody, lidé se tam stýkají s nadpozemskými bytostmi a to dobrými i zlými. V pohádkách nakonec dobro vítězí a zlo je potrestáno.¹⁾ Hvězda chápe pohádky stejně. Vyzdvihuje pozitivní dopad na dětskou morálku (dobro - zlo), pěstování fantazie dítěte (nadpozemské bytosti), trénování rozumu (překonávání úkolů) a také uměleckou hodnotu pohádek samotných. To je faktor, který pohádky činí důležitým činitelem ve výchově dětí.

Ve 20. a 30. letech 20.století probíhala v Československu diskuse o škodlivosti pohádek. Tato diskuse byla nazývána „boj o pohádku“. Na jedné straně stáli odpůrci pohádek pro děti, kteří tvrdili, že pohádka je vhodná spíše pro starší čtenáře, neboť deformuje dětské vnímání světa, děti pohádku a její neskutečné a nadpozemské jevy těžko chápou, čímž pohádka v dětech vyvolává strach z různých neexistujících bytostí. Argumentovali přemírou krutosti až krvelačnosti některých pohádek, například Andersenových.

Na druhé straně stáli zastánci pohádek, kteří naopak tvrdili, že pohádky mají na děti pozitivní dopad. Pohádky rozvíjí dětskou fantazii a jsou pro děti v mnoha ohledech poučné. Těchto zastánců byla většina.²⁾

Jeden z odpůrců, A. Rambousek, argumentoval dětskou přirozeností a přecitlivělostí. Podle něj nebylo čtení nejvhodnějším zaměstnáním pro dítě, pohyb byl mnohem přirozenější. Pohádky nezavrhoval úplně, ale doporučoval, aby především citlivější děti byly ušetřeny krvavých a hrůzostrašných pohádek jako byly například pohádky bratří Grimmů a některé lidové pohádky. Při výběru dětské knihy byla tedy nutná jistá opatrnost.³⁾

Hvězda stojí na straně příznivců pohádek. Říká, že pohádky jsou prvním zdrojem dětské fantazie a prvním stupínkem kultury

ducha. Podle kvality pohádek lze podle Hvězdy usuzovat o vyspělosti národa.⁴⁾ Podle Hvězdy by dítě bez pohádek bylo ochuzeno o významnou část svého života.

Dle Hvězdy podporuje vyprávění pohádek také dětskou obrazotvornost a slovní zásobu. Vyprávěním pohádek se dítěti sice lže, ale tyto malé nevinné lži jsou nutné pro duševní vývoj dítěte. Touha po pohádkách patří k dětské přirozenosti a v určitém věku (10 - 11 let) už dítě dokáže samo rozpoznat co je skutečné a co není.⁵⁾ V tomto věku zároveň v souvislosti s rozumovým vývojem dítěte opadáva zájem dětí o čtení pohádek a přiklání se k četbě dívčích románů a dobrodružných románů. Tento věk je ale také tím správným věkem, kdy už dítě dokáže pohádku plně pochopit.

Podle výzkumů dětských čtenářů Jaroslava Freye čtou děti do věku 10 - 11 let to samé - tedy pohádky. Rozdíly mezi dívkami a chlapci jsou mezi oblíbenými druhy pohádek. Dívky preferují pohádky o princeznách a o princích, chlapci mají raději pohádky o dracích, čertech či obrech.⁶⁾

Pokud je dítě ve věku, kdy ještě samo neumí číst, měli by mu pohádkové příběhy číst rodiče, nebo také prarodiče. Hvězda ovšem upozorňuje, že lepší než pouhé předčítání pohádek je jejich vypravování. Při vypravování pohádky by rodič měl vyzdvihnout důležité výchovné momenty, jako je například pozdrav, a nakonec by měl zrekapitulovat a vyzdvihnout morální ponaučení pohádky.⁷⁾ Kromě pohádek jsou pro děti přínosné také bajky a biblické příběhy.

Hvězda upozorňuje na jednu knížku, která je pro děti velmi vhodná - je to Povídání o pejskovi a kočičce od Josefa Čapka. Tato kniha je pro děti dobře srozumitelná, je milá a vypráví příběhy z každodenního života. S touto knihou se dobře pobaví nejen děti, ale také maminka a tatínek.⁸⁾

Na stránkách Hvězdy se také objevuje často diskutovaný problém a to čtení novin. Existují názory, které říkají, že čtení novin je pro děti nevhodné, ale také názory, které říkají, že

děti by noviny od určitého věku číst měly, neboť jsou mocným výchovným činitelem a obsahují různé hádanky, rébusy, křížovky a jiné poučné věci.⁹⁾ Náš časopis se pochopitelně přiklání k druhému názoru.

Hvězda tedy čtení knih dětem vřele doporučuje. A to především pohádky. Pohádková kniha je tedy ve výchově dětí pomůckou, která budí dětského ducha, osvěžuje ho, baví a příjemně zaměstnává.¹⁰⁾ To vše se opět pojí s dobovými ideály dobrého občana. Vyzdvihována je pravda, morálka, sociální rovnost, ale i kladný vztah k práci.

7.3 Děti a divadlo

Podle našeho časopisu má největší výchovný význam pohádka podaná na divadelní scéně. Nejoblíbenější divadelní pohádkovou postavou je pak Kašpárek, který se stává průvodcem celé pohádky. U dětí se Kašpárek těšil zvláštní obliby.¹¹⁾ Loutkové divadlo, které má v Čechách tradici již v Matěji Kopeckém, je pak druhým stupínkem kultury ducha, se kterým se dítě seznamuje.¹²⁾

Podle názorů dobových odborníků mají divadélka tedy stejně jako hračky a knihy velký výchovný význam. Působí nejen jako zábava pro dítě, ale i jako forma vzdělávání a rozvoje ducha. Rozvíjí dětskou fantazii a obrazotvornost a působí také na esteticko - umělecké stránky dítěte. Podobně jako knihy učí dítě rozlišovat mezi dobrem a zlem. Loutkové divadlo je tedy jednou z nejcennějších umělecko-výchovných pomůcek pro děti. Cvičí smysly a úsudek, bystrí paměť, pěstuje lásku příbuzenskou, vlasteneckou, lásku k přírodě, ale také cit pro spravedlnost a soucit s bližními. Divadlo zušlechťuje také českou řeč malých diváků.¹³⁾

Kromě těchto kladných výchovných stránek má divadlo ještě jiný význam. Stírá sociální rozdíly mezi dětmi a tím posiluje princip sociální rovnosti. V divadle nikdo nevnímá, zda je dítě z rodiny bohaté či chudé. Divadlo dokáže na dětské tváři

vykouzlit smích a radost a to je jeho nejcennější přínos. Při sledování hry dítě zapomíná na svá trápení a plně se nechává strhnout dějem, prožívá příběh se svým oblíbeným hrdinou a vžívá se do jeho role.¹⁴⁾ Opět tu nacházíme prvorepublikové ideály, které zmiňoval už T.G. Masaryk: pravdu, sociální rovnost, morální přístup ke světu i vlastenectví.

I časopis Hvězda pořádal pravidelně divadelní představení pro děti. Hvězda měla i svého oblíbeného Kašpárka, byl to Vojta Merten (příloha č. 15), rodným jménem Vojtěch Bartůšek (1895 - 1945). Byl prvorepublikovým divadelním a filmovým hercem a komikem, jeho role byly ovšem z těch menších, zahrál si například ve filmu Přednosta stanice s Vlastou Burianem. V letech 1929 - 1930 pořádal velmi úspěšná představení v Osvobozeném divadle.¹⁵⁾

Kašpárek Vojta Merten byl mezi malými čtenáři Hvězdy velice oblíbený, dostával mnoho dopisů a jeho představení bývala podle Hvězdy vždy vyprodaná. V časopise vycházely pravidelně pozvánky na jeho divadelní pohádky a také jeho fotografie s dětskými fanoušky. O opravdu obrovské oblíbenosti Kašpárka Vojty Mertena svědčí i fakt, že své malé dětské příznivce a fanoušky měl i v zahraničí, například v Americe.

Seznam citací:

- 1) Masarykův slovník naučný, díl V. Praha: Československý kompas, 1931. S. 797.
- 2) Frey, J. Boj o pohádku. Praha: Život a práce, 1942. S. 9-10.
- 3) Rambousek, A. O četbě dětí. Praha: Melantrich, 1920. S. 18.
- 4) R.J. Dětský svět fantazie. Hvězda československých paní a dívek, 1935, 10, č. 24. S. 3.
- 5) Dětská obrazotvornost. Hvězda československých paní a dívek, 1927/28, 3, č. 17. S. 26.
- 6) Frey, J. Čtenářský výzkum pražského dítěte. Brno: F. Landgráf, 1931. S. 16 - 26.
- 7) Vypravujte dětem pohádky. Hvězda..., 1925, 1, č. 12, s. 2.
- 8) Knížka pro děti k Vánocům. Hvězda..., 1927/28, 3, č. 51. S. 26.
- 9) Mají děti číst noviny? Hvězda..., 1932, 7, č. 38, s. 23.
- 10) Ottův slovník naučný, díl třetí. Praha: J. Otto, 1890. S. 93.
- 11) Pohádky a děti. Hvězda..., 1927/28, 3, č. 171, s. 23.
- 12) R.J. Dětský svět fantazie. Hvězda..., 1935, 10, č. 24. S. 3.
- 13) Fišer, K. Hračky v umělecké výchově. Choceň: Č. J. Mojžíš, 1920. S. 61.
- 14) Chlebec, J. Pohádky a děti. Hvězda..., 1929, 4, č. 2. S. 19.
- 15) Vojta Merten - jen pro dospělé: www.radioservis-as.cz/archiv03/2003/20pub3.htm, 21.11. 2006

8. Děti a sport

8.1 Výchovné aspekty sportu

„Sport“¹⁾ byl důležitou součástí výchovy. Sportování mělo v jedinci pěstovat a utužovat tytéž charakterové vlastnosti, které měl mít každý dobře vychovaný člověk a také dobrý občan, jako byla například samostatnost, pracovitost, čest nebo poctivost. Sport měl tedy přispívat nejen ke zdokonalování fyzické stránky člověka a jeho zdravotního stavu, ale také k pěstování jeho ctností. Působením na všechny tyto stránky člověka byl sport výbornou průpravou pro život.

Sportem byla za První republiky označována tělesná cvičení, která byla prováděna za účelem zvýšení tělesné zdatnosti a odolnosti celého organismu a také osvěžení ve volné přírodě.²⁾ Původní definice tedy odlišovala sportování ve volné přírodě a cvičení prováděné například doma nebo v tělocvičně.

Sport byl chápán jako důležitý výchovný prostředek, který měl vliv především na utváření lidské povahy. Prostřednictvím kolektivních her vedl děti a mládež k družnosti, potlačoval v nich egoismus a tím je učil, co to znamená „pracovat pro úspěch celku“.³⁾ Dodržováním pravidel se děti učily být poctivé, a zákon fair - play měl být uplatňován i v jejich životě. Sport nutí k okamžitému rozhodování, cvičí bystrost úsudku a rychlost postřehu, čímž vede k samostatnosti v jednání. Pravidelné cvičení učí člověka trpělivosti a posiluje tak jeho vůli. Sport je velmi demokratický - v dresu jsou si všichni rovni, neexistují tu žádné rozdíly ani v majetku ani v sociálním postavení, učí lidi, jak se k sobě chovat a jak se dorozumět.⁴⁾

Požadované ctnosti prvorepublikového občana (demokratičnost, samostatnost, pracovitost, poctivost či čest) se tedy sportem dají skvěle pěstovat a utužovat.

8.2 Tělocvičné a sportovní spolky v ČSR

V Československu, podobně jako v ostatních vyspělých zemích, měl sport dlouhodobou tradici. O tom, že ani v nově vzniklém Československu nebyla tělesná výchova a sport opomíjeny, svědčí vznik Ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy v roce 1918.⁵⁾ Nejvýznamnější organizací, která měla vliv na sportování a volný čas dětí a mládeže za První republiky byl Sokol.

Sokol vznikl jako první česká tělocvičná organizace v Rakousku-Uhersku v době politického uvolnění šedesátých let 19. století z iniciativy dr. Miroslava Tyrše a Jindřicha Fügnera. Tělocvičná jednota pražská (později Sokol Pražský)⁶⁾ byla založena za účasti předních českých vlastenců 16. února 1862 a téhož roku se ustavilo dalších osm jednot na venkově.

Program Sokola byl vždy všestranný, přitažlivý pro všechny vrstvy a věkové kategorie. Kromě pravidelného cvičení se pořádaly různé soutěže, veřejná vystoupení, akademie, kulturní besedy, šibřinky, výlety, zájezdy do ciziny, tábory mládeže, divadelní a loutková představení, hudební a pěvecké koncerty, přednášky, výstavy, vydávala se řada časopisů a příruček. Vyvrcholením činnosti se staly všesokolské slety.⁷⁾

Ve 30. letech byly v sokolských jednotách nejrozšířenějšími sporty: odbíjená, házená, lední hokej, tenis, košíková a také lyžování.⁸⁾

Stejně jako tělovýchovné⁹⁾, sportovní¹⁰⁾ a turistické¹¹⁾ organizace byl za První republiky velmi rozšířený skauting.¹²⁾

Skautské hnutí vzniká souběžně ve dvou státech nezávisle na sobě. Ve Spojených státech amerických založil roku 1902 Erstn Thomson Seton Ligu lesní moudrosti, hlásající návrat k přírodě, poznávání přírody a pobyt v ní. V roce 1908 zakládá v Anglii lord Robert Baden Powell Scout. Je to však polovojenská organizace v níž využívá své zkušenosti které nabyt v britské armádě v Indii. Když organizoval výchovu hochů, pěstoval u nich vlastnosti Skotů (jako zvěd, pátrač, průzkumník): bystrost, důvtip, schopnost úsudku, paměti a vlastnosti inteligentních pozorovatelů.¹³⁾

Největší skautskou organizací v Československu byl Svaz junáků, skautů a skautek ČSR, který měl na konci 30.let kolem 55 000 členů.¹⁴⁾

8.3 Školní tělesná výchova

Školní tělesná výchova nebyla před vznikem ČSR příliš rozvinuta. Praktikovala se především Soustava dr. M. Tyrše. Se vznikem samostatné ČSR došlo ke změnám a modernizaci obsahu školní tělesné výchovy.

Míra pokroku závisela především na přítomnosti vzdělaných cvičitelů na té které škole. Do roku 1935 se ovšem pro výuku tělesné výchovy nevyžadovaly odborné zkoušky. Na národních školách vyučovali především absolventi učitelských ústavů, kteří si svou kvalifikaci mohli zvyšovat v tzv. státních tělovýchovných kurzech, kde vyučovali a přednášeli přední tělovýchovní odborníci.¹⁵⁾ Tento proces ovlivnil i učební osnovy pro základní a střední školy. Nové osnovy nevycházely již z Tyršovy soustavy, která nebyla nejvhodnější pro školní mládež, neboť v ní převládala cvičení prostná a cvičení na náradí. Nově se tělesná výchova orientovala především na zdraví dětí.¹⁶⁾

8.4 Dětské sportování pohledem časopisu Hvězda československých paní a dívek

Jelikož je sport chápán jako výborný výchovný prostředek, je sportování dětem více než vřele doporučováno. Hvězda se řídí heslem „Ve zdravém těle zdravý duch“ a snaží se přimět své čtenářky, aby se čtením jejích článků poučily o prospěšnosti tělesného cvičení, jak jej prosazují doboví odborníci a lékaři, se kterými Hvězda spolupracuje a jejichž myšlenky a názory svým čtenářkám přináší. Obraz sportování, předložený Hvězdou, se plně shoduje s myšlenkami o prospěšnosti sportování, které jsem představila na začátku této kapitoly v prvorepublikové definici sportu. Děti, které pravidelně a rády sportují, jsou samostatné, čestné, obratné, pracovitě, ale také zdravé a odolné, mají smysl pro kolektiv a dovedou se v něm pohybovat a orientovat. Sportoviště je ideálním místem, kde získat kamarády.

Děti potřebují nejen láskyplnou péči, ale také pohyb - tělesnou výchovu. Pohyb, který ze sebe děti vydají jen při hře nestačí.¹⁷⁾ Pohyb je neobyčejně důležitým činitelem ve výchově a měla by se mu proto věnovat větší pozornost. Sport je prospěšný nejen po fyzické, ale také po psychické stránce, protože: „Sport tuží nervy a nynější život nejvíce potřebuje silných nervů.“¹⁸⁾

Sportu by se dítě mělo věnovat zhruba od doby, kdy už dokáže plnohodnotně samostatně chodit - tedy přibližně od 2 let. V tomto věku je dětem doporučováno především domácí cvičení s pomocí otce nebo matky, kdy dítě vykonává jen jakési protahování nebo přitahování.

Cvičení není jen zdravé, ale je také zábavné, a působí dětem velkou radost. Menší děti, které ještě nemohou navštěvovat Sokol, mohou cvičit doma - na houpačce, na dveřích, na

nakloněné rovině. Náčiní na domácí cvičení může vyrobit i zručný otec. Děti mají cvičit pokud možno co nejméně oděné, nejlépe nahé.¹⁹⁾ Hvězda tedy doporučuje nejen tělocvičné spolky, ale také jednoduché domácí cvičení.

Zimní sporty, jako lyžování, sáňkování a bruslení, byly velmi oblíbené, avšak byly také finančně nákladnější. Děti, které se lyžování mohly věnovat, „prkýnkáři“, se tomuto sportu mohly naučit ve speciálních kurzech, které se pro ně pořádaly. O otci se předpokládá, že je dobrým lyžařem, matka zde nehraje roli. Podle autorky článku „Maminkám prkýnkářů“ se dá lyžovat nejen na horách, ale i na kopcích za městem, nebo jen tak za vsí. Matky by své děti měly podporovat, protože lyžování je módním, ale také velice užitečným a zdravým sportem pro děti.²⁰⁾

Skauting byl mezi dětmi i matkami (jako příznivkyněmi) rozšířený, a autory velmi často doporučovaný, spojoval totiž příjemné s užitečným. Dítě se dostalo ven do přírody, na čerstvý vzduch. Skautingem dítě získalo samostatnost, naučilo se o sebe starat, pracovat, používat různé nářadí a náčiní, prát si i vařit. Skauting dopomůže dítěti naučit se správné hygieně, péči o tělo i o zdraví.²¹⁾ Samostatnost byla vysoce ceněnou vlastností. Dítě, které nebylo samostatné mělo mezi svými vrstevníky určitý handicap.

Jedním z nejoblíbenějších letních sportů bylo podle Hvězdy plavání a koupání vůbec. Znalost plavání začala i jako forma rekreace a zábavy pronikat do všech sociálních vrstev především prostřednictvím škol, všeobecného vojenského výcviku a nejrůznějších tělovýchovných spolků.²²⁾ Plavání se měly věnovat nejen děti, ale také celá rodina. Prospějí tak nejen svému zdraví, ale i rodinné pohodě. Plavání v přírodě, na čerstvém vzduchu, je pro dětský vývoj velice vhodné a

prospěšné. Dítě se má koupat nahé, plavky jsou pro něj zbytečné. Hvězda upozorňuje také na rizika, která u vody vznikají - především utonutí, a nabádá matky k zodpovědnosti. U vody proto nelze dítě nechat bez dozoru! V létě mohou pražské děti plavat ve Vltavě, v zimě mohou využívat plavecké bazény, například bazén YMCA ²³⁾, který ovšem není dostupný všem. V Praze je ovšem bazénů nedostatek, což dokládá i problém se školním plaváním - není totiž zavedeno ve všech školách. Tento problém by se dal vyřešit jednoduše, avšak velice finančně nákladně - každá větší škola by si postavila svůj vlastní bazén. Tato idea jedné z redaktorek Hvězdy ovšem zůstala nerealizovaná.²⁴⁾

Nejzdravějším plaváním je plavání v moři, už i samotný pobyt na mořském vzduchu může mít léčebné a ozdravné účinky. K moři se ale dostanou pouze děti z vyšších vrstev.

Pro městské děti a pro děti chatrnějšího zdraví pořádají různé organizace v létě ozdravné pobyty na táborech a v zotavovnách. Pod heslem „Dejte svým dětem slunce a vzduch“ mohou děti pobývat v přírodě, sportovat, rekreovat se a upevňovat tak své zdraví. Pořádají se letní tábory YMCA, letní tábory Svazu skautů, ozdravné pobyty od Československého červeného kříže a jiné.²⁵⁾

Cvičení a sportování se tedy zdá být jednou z mála součástí výchovy, kde na prvním místě stojí tělovýchovné instituce a organizace mimo rodinu a hned za nimi otec. Matka má sice dítě ve sportování podporovat, ale nepředpokládá se, že by se ho osobně účastnila. Předpokládá se, že většina dětí je cvičenci Sokola, nebo že provozují skauting. Také škola by měla přispívat k upevňování zdraví svých žáků. Idea plaveckého bazénu pro každou větší školu byla sice krásná, avšak tím méně uskutečnitelná. Svědčí o tom také skutečnost, že i tělocvičen

byl na školách velký nedostatek. V roce 1927 mělo například z celkového počtu 16 081 národních škol v ČSR pouze 11,3% vlastní tělocvičnu a 45,3% vlastní hřiště.²⁶⁾

Sporty, které Hvězda proklamuje, patří do skupiny sportů, k jejichž pěstování je zapotřebí menších či větších finančních investic. Lyžování, koupání na plovárně, v bazénu a také v moři, a dokonce i členství v Sokolu bylo tehdy poměrně nákladnou záležitostí a tudíž si je mohly dovolit pouze dobře finančně situované rodiny a jejich děti. Doporučované sporty dokládají názor, že Hvězda je časopis, který je přednostně určený pro středostavovské ženy.

Seznam citací:

- 1) Pojem SPORT je v podstatě jakýsi slovní novotvar, pocházející z angličtiny. Do tohoto jazyka se dostal z francouzského výrazu DESPORTER, někdy ve druhé polovině 15.století. Volně se toto slovo překládalo jako „bavit se“, „oddávat se zábavě“, „hrát si“ apod. Francouzský výraz má svůj původ v latinském DISPORTARE (rozptylovat se, bavit se). --- Universum, všeobecná encyklopedie, 9.díl. Praha: Odeon, 2001.
- 2) Masarykův slovník naučný, díl VI. Praha: Československý Kompas, 1932. s. 880.
- 3) Tamtéž, s. 881
- 4) tamtéž, s. 881
- 5) Kössl, J., Štumbauer, J., Waic, M. Vybrané kapitoly z dějin tělesné kultury. Praha: Karolinum, 2004. s. 120.
- 6) Zlatý věk prožil Sokol mezi světovými válkami (1918 - 1938), kdy se stal téměř milionovou organizací. V jeho řadách byli i význační politici včetně prezidentů Tomáše Garriguea Masaryka a Edvarda Beneše. T. G. Masaryk a dr. E. Beneš byli členy Sokola Malá Strana. Ve svých projevech vyzdvihovali význam Sokola pro československou státnost a opírali se o jeho význam v našem národním životě - <http://www.sokolcos.cz/COS/testweb.nsf/0/528C9BF134F6D7B5C1256EF70034CE14?OpenDocument&cat=Co%20je%20Sokol%5CHistorie>
- 7) tamtéž
- 8) Marek, J. Dějiny československé tělesné kultury. Praha: Univerzita Karlova, 1983. S. 35.
- 9) Například Orel - v roce 1935 měl přibližně 140 000 členů - Marek, J. Dějiny československé tělesné kultury. Praha: Univerzita Karlova, 1983. s. 38
- 10) Například Československý svaz fotbalový, který měl v polovině 30.let kolem 78 000 členů, Svaz lyžařů ČSR, který měl přibližně 22 000 členů, Československá lawn-tennisová asociace, která měla 16 000 členů nebo Československá ústřední jednota velocipedistů, která čítala okolo 10 000 členů - Marek, J. Dějiny československé tělesné kultury. Praha: Univerzita Karlova, 1983. s. 39
- 11) Nejvýznamnější byl Klub československých turistů, který měl v roce 1936 necelých 97 000 členů - Marek, J. Dějiny československé tělesné kultury. Praha: Univerzita Karlova, 1983.s. 40
- 12) Marek, J. Dějiny československé tělesné kultury. Praha: Univerzita Karlova, 1983. S. 40.
- 13) http://www.sweb.cz/skauti_prazmo/stranky/historie_skautingu.htm, 14.4.2006
- 14) Marek, J. Dějiny československé tělesné kultury. Praha: Univerzita Karlova, 1983. S. 42.
- 15) Kössl, J., Štumbauer, J., Waic, M. Vybrané kapitoly z dějin tělesné kultury. Praha: Karolinum, 2004. s. 124 - 125.

- ¹⁶⁾ Marek, J. Dějiny československé tělesné kultury. Praha: Univerzita Karlova, 1983. S. 45 - 47.
- ¹⁷⁾ Ve zdravém těle zdraví duch. Hvězda československých paní a dívek, 1925, 1, č. 4, s. 16.
- ¹⁸⁾ Mar. Maminkám, které se bojí o své děti. Hvězda československých paní a dívek, 1927/28, 3, č. 128, s. 2.
- ¹⁹⁾ Lotta. Jak cvičíme s maličkými. Hvězda československých paní a dívek, 1927/28, 3, č. 146, s. 19.
- ²⁰⁾ Matka. Maminkám prkynkářů. Hvězda československých paní a dívek, 1934, 9, č. 48, s. 27.
- ²¹⁾ Ma-. Skauting jako způsob výchovy. Hvězda československých paní a dívek, 1930, 5, č. 21, s. 9.
- ²²⁾ Olivová, V. Odvěké kouzlo sportu. Praha: Olympia, 1989. s. 37.
- ²³⁾ YMCA (Young Mens Christian Association, Křesťanské sdružení mladých mužů) a YWCA (Young Womens Christian Association, Křesťanské sdružení mladých žen) - organizace anglo-amerického původu, které se zabývaly vzdělávací, kulturně společenskou, náboženskou a sportovní činností
- ²⁴⁾ Ignota. Plování školních dětí. Hvězda československých paní a dívek, 1929, 4, č. 14, s. 2.
- ²⁵⁾ Dejte svým dětem slunce a vzduch. Hvězda československých paní a dívek, 1932, 7, č. 21, s. 6.
- ²⁶⁾ Kössl, J., Štumbauer, J., Waic, M. Vybrané kapitoly z dějin tělesné kultury. Praha: Karolinum, 2004. s. 124.

9. Rozdíly v životě městských a venkovských dětí

Hvězda československých paní a dívek byl časopis určený přednostně pro městskou ženu a to především pro ženu pražskou. Témata, o kterých Hvězda informovala, tedy patřila do skupiny témat, která pojednávala především o oblastech, které zajímaly městskou ženu a také o jejím životě, a tedy i o životě městského dítěte. Ačkoli těchto témat byla drtivá většina, neomezoval se časopis pouze na oblast města, ale snažil se informovat i o životě na venkově. Nakolik však tyto informace pramenily z vlastních zkušeností a pozorování a nakolik pouze z domněnek a představ zůstává otázkou.

Stejně jako prvorepublikoví autoři, kteří se zabývali kvalitou života městského i venkovského dítěte, přebrala Hvězda dichotomii společnosti, která se dělí na společnost městskou a venkovskou, přičemž s venkovem se pojí pozitiva a s městem naopak negativa. Na rozdíl od těchto autorů však nehodnotila Hvězda život dětí ve městě jednoznačně negativně a život dětí na venkově naopak pozitivně. V obou případech nacházela různá pozitiva i negativa, a u obou způsobů života vyzdvihovala především jeho kladné stránky.

9.1 Dítě ve městě

Český pedagog a spisovatel František Pražák viděl v městském životě dětí pouze negativa. Podle něj se ztrácela úcta k městskému dítěti, neboť bylo nuceno trávit nejkrásnější chvíle svého života v prostředí špatném, špinavém, nemravném a nešťastném jako byly ulice velkoměsta. „Oko dítěte velkoměsta nemá, kam by se zeširoka zahledělo, nemá kde by duše jeho odpočinula. Nervosní ulice pronásleduje dítě v každém jeho kroku...“¹⁾

Hvězda taktéž odsuzuje tyto stinné stránky života v ulicích velkoměsta. Velkoměsto se svým „veselým“ životem má vliv na povahu a život člověka. Hvězda odsuzuje například pornografii na novinových stáncích, nemravné filmy promítané v biografu či krvavé čtení dostupné i dětem.²⁾

Na životě ve městě odsuzuje Hvězda také špinavé ulice přeplněné auty, nedostatek čerstvého vzduchu, slunce a přírody vůbec a jeho hektičnost. Dále pak nedostatek hřišť, parků a jiných travnatých ploch, kde by si děti mohly nerušeně hrát.³⁾

Podle Hvězdy jsou na tom ještě hůře děti z deklasovaných pražských předměstí. Život na předměstí je velice bídný. Byty jsou malé, špinavé, zatuchlé, v jedné místnosti žije až 10 lidí a to často ani není rodina. Mnoho dětí žijících na předměstí je nemanželských, rodiče se o ně nestarají, často je i bijí a jinak týrají. Takovéto děti nemají možnost si smysluplně hrát, vychovává je jen ulice.⁴⁾

Tento způsob výchovy dítěte, kdy je odkázáno v podstatě jen samo na sebe a vychovává jej ulice, nazývá Josef Černý, autor knih o problémech rodiny v době První republiky, zvrácená výchova. Zvrácená výchova se projevuje především ve městech a místech s tovární výrobou, mládež tu předčasně dozrává a také stárne. Stává se otupělou, propadá nehybnosti a otrlosti. Mládež tohoto prostředí, které nemá nic společného s prostou nevinností a čistotou dětství, vnímá všechny jeho vlivy a stává se jeho věrným odrazem.⁵⁾

Hvězda míní, že to dobré, co město poskytuje dítěti jsou například knihovny, divadla a další kulturní vyžití. Ve městě žijí lidé všestranněji než na venkově. Dítě může navštěvovat různé spolky - tělocvičné, zpěvácké, výtvarné. Také má větší výběr v oblasti školství a vzdělání. A jeho celkový rozhled je větší.

Města se snaží zaopatřit děti i v čase, kdy se o něj matka nemůže starat, například chodí-li do práce. Města zřizují denní útulky pro děti od jednoho do šesti let, kde se dítěti

dostane nejen dozoru, ošetření a péče, ale i jídla a v zimě tepla a světla. Útulky mají tedy dítěti nahradit matku a teplo domova. Později se útulky staly útočištěm i pro děti, které již chodily do obecné školy, měly zabránit, aby dítě podleгло svodům ulice velkoměsta.⁶⁾ Ve městě lze také využít služeb jeslí a mateřských škol, které se o děti postarají, když jeho matka nemůže. Původně využívaly těchto služeb především děti z mravně narušených rodin nebo z prostředí, kde se kvůli pracovní vytíženosti rodiče o děti nemohly starat. Postupem času začaly těchto služeb využívat i rodiny bez těchto problémů.⁷⁾

9.2 Dítě na venkově

Podle názoru Josefa Černého najdeme ony šťastné děti, které mohou užívat svého dětství přirozeně a volně už jenom na venkově a na vesnici. Tady mohou „pod širým nebem ve vzdušné a slunečné lázni v nejrozmanitějších způsobech volně čtveračiti, s dospělými mírnou prací se zabývati a svůj vtip i tělo hrami a prací bystřiti.“⁸⁾

Hlavní výhody života na venkově jsou tedy: čerstvý vzduch, slunce, příroda a neomezená volnost pohybu.

Avšak ani venkovský život není ideální. Venkovské děti jsou dle Hvězdy často zanedbané, protože jejich matky se musí celý den starat o hospodářství a na děti už jim nezbývá čas, děti pak vyrůstají „jak pláňata“. Větší děti jsou sice celý den na vzduchu, ale v noci spí několik dětí v jedné posteli v nevětrané místnosti a to se pak negativně podepisuje na jejich zdraví.⁹⁾

Ačkoli venkovské děti žijí uprostřed přírody, neznají ji, neboť jim to nedovoluje jejich pracovní vytíženost. Jejich život se skládá z domácích prací, hlídání mladších dětí, pastvy dobytka a pomoci na poli a v hospodářství.

Venkovské děti trpí navíc nepravidelnou výživou. Hygienické podmínky bydlení jsou tedy často horší než u dělnických rodin

ve městě - celý den se tráví v kuchyni, kde se i spí. Bydlí tu čeládka i zvířectvo, místnosti jsou nevětrané a přetopené.¹⁰⁾

9.3 Prázdninové osady a výměny dětí

Prvorepubliková společnost využívala tři způsoby, jak poskytnout dítěti to, čeho se mu v jeho bydlišti nedostává. Městským dětem čerstvý vzduch a venkovským dětem všestrannost města. Byly to prázdninové (feriální) osady (kolonie), dětské ozdravovny pro městské děti a výměny dětí městských za venkovské a naopak.

Podle Hvězdy městské děti potřebovaly nutně pobyt na čerstvém vzduchu, aby se tělesně i duševně zotavily a osvěžily k další práci.¹¹⁾ K tomu jim dobře posloužily prázdninové kolonie (příloha č. 16) pořádané ve venkovských oblastech, kam je jejich rodiče na léto posílali.

„Nikde dětem není tak dobře jako tam, kde se naučí spoléhat se taky trochu na sebe, tam je škola pravé demokracie, neboť v prázdninových koloniích není protěžovaných dětí a dělnické dítě je totéž jako dítě pana rady.“¹²⁾

Z citovaného příspěvku Hvězdy vidíme, že hojně prosazované prvorepublikové ideály, jako byla demokracie a rovnost, se daly najít i zde - v pobytu na prázdninové kolonii.

Léčebné ozdravovny byly určeny především pro slabé a nemocné děti. Pobyt v přírodě na čerstvém vzduchu pomáhal k rychlejšímu uzdravení.

Výměny dětí fungovaly tak, že dítě z města bylo přiděleno do nějaké venkovské rodiny, kde pak trávilo prázdniny a učilo se, jak se žije na venkově. A venkovské dítě naopak bylo přiděleno do rodiny městské a své prázdniny trávilo tam.¹³⁾ V rámci prvorepublikové snahy o vyrovnání všech občanů byl tedy dětem venkovským nabídnut pobyt ve městě.

Jak vidíme, ideálně nežily děti ve městě ani na venkově. To, co chybělo jednomu, přebývalo druhým a naopak. Výměnné pobyty a vysílání dětí mimo město mělo přispět ke zlepšení jejich

životního standardu a také jejich psychického a fyzického zdraví.

Seznam citací:

- 1) Pražák, F. O budoucnosti dítěte československého. Praha: Melantrich, 1920. S. 4.
- 2) Lola. Matky a děti. Hvězda československých paní a dívek, 1927, 2, č. 70. S. 23.
- 3) O dětských hřištích a parcích v Praze jsem již podrobněji informovala v předešlé kapitole Hry a hračky.
- 4) Ma-ša. Dítě na předměstí. Hvězda..., 1927/28, 3, č. 20. S. 23.
- 5) Černý, J. Práva a povinnosti v rodině. Praha: Melantrich, 1920. S. 21.
- 6) Kotek, K. Denní útulky, prázdninové kolonie a stravovny. Brno: Nový lid, 1920. S. 7
- 7) Bělina, P., Hájek, J., Hlavačka, M. a kol. Dějiny Prahy II. Praha a Litomyšl: Paseka, 1998. S. 344 - 345. ISBN 80 - 7185 - 143 - 4.
- 8) Černý, J. Práva a povinnosti...c.d., s. 22.
- 9) Více dobrého vzduchu venkovským dětem. Hvězda..., 1932, 7, č. 30, s. 23.
- 10) Pražák, F. O budoucnosti...c.d., s. 27.
- 11) Prázdninové osady pro děti. Hvězda..., 1933, 8, č. 22, s. 23.
- 12) Strýček. Děti na prázdninových koloniích. Hvězda..., 1932, 7, č.32, s. 23.
- 13) Kotek, K. Denní útulky...c.d., s. 11.

10. Závěr

Časopis Hvězda československých paní a dívek byl na prvorepublikovém trhu poměrně specifický, jelikož byl zaměřen především na středostavovské ženy a jejich děti. Témata, která se ve Hvězdě objevovala (např. francouzská móda), inzeráty, které na jejích stránkách vycházely (např. novinky v péči o vlasy, nehty, kůži), rady, které Hvězda poskytovala (např. pošlete své dítě k moři) i celkové zaměření bylo uzpůsobeno pro ženu finančně dobře situovanou, ženu v domácnosti, ženu s dostatkem volného času - tedy pro ženu středostavovskou. Primárně byl časopis určen ženám městským, avšak tuto ohraničenost překračoval, neboť jeho působnost sahala díky velkému distributorskému záběru i k ženám venkovským.

Časopis chápal ženu stále především jako manželku, matku a hospodyně, ale ctíl nově utvářený ženský svět a jeho specifičnost. Orientoval se především na módní trendy, na ženské čtení a také na péči o ženino zdraví a zevnějšek.

Pokrokovost časopisu lze spatřit v jeho chápání dítěte a dětského světa. Díky novým přístupům k péči o dítě bylo minulé století nazýváno „stoletím dítěte“. A časopis Hvězda se snažil jít s tímto trendem.

Hvězda nevnímala dítě jako nesvéprávný objekt rodičovské péče, ale jako subjekt, který má svůj vlastní svět.

Hvězda se stavila jak za kultivaci celé společnosti, tak i za kultivaci v oblasti péče o dítě a výchovy dětí. Byla otevřena novým názorům a metodám, i novým trendům na poli výchovy dětí. Výchova dítěte byla chápána jako nejdůležitější oblast ve formování jeho osobnosti.

Výchova podle Hvězdy je mnohasložkové působení na vyvíjející se osobnost dítěte za účelem její kultivace a rozvoje. Spadá sem působení rodiny (především formou správného vzoru), vštěpování základních a zásadních občanských ctností, dále pak působení školy, kamarádů a vrstevníků, ale také působení

prostředí, ve kterém dítě vyrůstá. Na výchově se podílí také hry a hračky, se kterými si dítě hraje, divadlo, pohádky a četba, kterou mu matka předčítá, či kterou si čte samo, dále pak sport a tělesné cvičení.

Samostatnou část výchovy tvořila péče o kojence. I ti byli chápáni jako samostatné subjekty a nikoli jak objekty matčiny péče. Cílem výchovy bylo vychovat z dítěte vzorného občana, který bude oplývat tolik požadovanými ctnostmi. Hlavním uskutečňovatelem měla být matka. Otec fungoval spíše jako autorita v pozadí, v jeho kompetenci bylo například trestání dětí.

Výchova dítěte se podle Hvězdy odrážela v několika základních oblastech. Byly to výchovné vzory, výchovné prostředky - hry, hračky, divadlo, četba, sport a prostředí.

Hlavním výchovným vzorem (kromě rodičů) První republiky byl Tomáš Garrigue Masaryk. Od jeho učení se odvíjely i požadované občanské ctnosti, ke kterým mělo být dítě vedeno: demokratičnost, pravdivost, šetrnost, pracovitost, samostatnost, soběstačnost, rovnost, morálka, píle a praktičnost. Celá výchovná strategie by se dala shrnout jako výchova k uvědomělému československému občanství.

Hračky a hry sloužily především k rozvíjení dětského rozumu, fantazie a manuální zručnosti. Děti se díky nim zapojily do kolektivu, našly si nové kamarády a učily se jak s nimi vycházet a komunikovat. Pohádky a dětská četba měly za úkol rozvíjet slovní zásobu, morálku a taktéž fantazii. Divadlo měl navíc v dětech podporovat sociální cítění a rovnost. Sport měl utužovat dětské zdraví, pěstovat fyzické síly člověka a učit zákonům fair-play.

Ve výchově působilo také prostředí, ve kterém dítě vyrůstalo. Město bylo nazíráno jako oblast, kde je větší šance, jak přijít na scestí. Venkov byl naopak baštou nedotčené přírody a čistoty.

Proklamované názory a vyzdvihované hodnoty časopisu Hvězda československých paní a dívek plně korespondovaly s celospolečenskou atmosférou První republiky. Hvězda tak pomáhala naplňovat celospolečenskou výchovnou strategii. Rady, které Hvězda svým čtenářkám předkládala, se ztotožňovaly s radami, které poskytovali doboví odborníci, například dětští lékaři. Hvězda držela krok s novými trendy a podílela se tak na utváření nového životního stylu středostavovských rodin, žen a dětí.

11. Seznam použitých pramenů a literatury

- A) Hvězda československých paní a dívek. Praha: Melantrich, 1925, roč. 1.
- B) Hvězda československých paní a dívek. Praha: Melantrich, 1926, roč. 2.
- C) Hvězda československých paní a dívek. Praha: Melantrich, 1927/28, roč. 3.
- D) Hvězda československých paní a dívek. Praha: Melantrich, 1929, roč. 4.
- E) Hvězda československých paní a dívek. Praha: Melantrich, 1930, roč. 5.
- F) Hvězda československých paní a dívek. Praha: Melantrich, 1931, roč. 6.
- G) Hvězda československých paní a dívek. Praha: Melantrich, 1932, roč. 7.
- H) Hvězda československých paní a dívek. Praha: Melantrich, 1933, roč. 8.
- I) Hvězda československých paní a dívek. Praha: Melantrich, 1934, roč. 9.
- J) Hvězda československých paní a dívek. Praha: Melantrich, 1935, roč. 10.

- 1) Bartoš, A. Dítě a práce. Praha: Melantrich, 1920.
- 2) Bartoš, J. Úvod do metodiky historického bádání a nauky o pramenech. Olomouc: Univerzita Palackého, Filozofická fakulta, 1999.
- 3) Bělina, P., Hájek, J., Hlavačka, M. a kol. Dějiny Prahy II. Praha a Litomyšl: Paseka, 1998.
- 4) Beránková M., Křivánková A., Ruttkay F. Dějiny československé žurnalistiky, 3.díl, Český a slovenský tisk v letech 1918 - 1944. Praha: Vydavatelství a nakladatelství Novinář, 1988.
- 5) Boháč, Antonín. Obyvatelstvo v československé republice. Praha: vlastním nákladem, 1935.
- 6) Boháč, Antonín. Studie o populaci v československé republice. Praha: Melantrich, 1928.
- 7) Brdlík, J. Dítě - kojeneček. Praha: Česká zemská komise, 1917.
- 8) Bulánek, F. Spisovatel, novinář a člověk Jan Morávek. Praha: Melantrich, 1948.
- 9) Čapek, Karel. Hovory s T.G.Masarykem. Praha: Československý spisovatel, 1990.
- 10) Černý, J. Práva a povinnosti v rodině. Praha: Melantrich, 1920.
- 11) Daiken, L. Children's toys throughout the ages (překlad M. Pavlíková). London: Spring Books, 1963.
- 12) Dolejší, V. Noviny a novináři, Praha: NPL, 1963.
- 13) Dülmen van, Richard. Historická antropologie: vývoj, problémy, úkoly. Praha: Dokořán, 2002. ISBN 80-86569-15-2.
- 14) Fass, P.S. Encyclopedia of children and childhood: in history and society. New York: Macmillan, 2004. ISBN 0-02-865714-4.
- 15) Fialová, L., Horská, P., Kučera, M., Muer, E., Musil, J., Stloukal, M. Dějiny obyvatelstva českých zemí. Praha: Mladá fronta, 1998.
- 16) Fišer, K. Hračky v umělecké výchově. Choceň: Č. J. Mojžíš, 1920.
- 17) Frey, J. Boj o pohádku. Praha: Život a práce, 1942.
- 18) Frey, J. Čtenářský výzkum pražského dítěte. Brno: F. Landgráf, 1931.
- 19) Horská, P. a jiní. Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy. Praha: Panorama, 1990. ISBN 80-7038-011-X.
- 20) Horská, P. Naše prababičky feministky. Praha: Lidové noviny, 1999.
- 21) Houser, J. Dětská práce a její právní úprava v našich zemích za kapitalismu. Praha: Rozpravy ČSAV, 1962, seš. 6, roč. 72.
- 22) Hroch, M. a kol. Úvod do studia dějepisu. Praha: SPN, 1985.
- 23) Chlup, O., Kubálek, J., Uher, J. Pedagogická encyklopedie. Praha: Novina, 1939.
- 24) Ježek, J. Hrst statí vychovatelských. In Hlasy, Praha: Katolický spolek tiskový, 1914, 45, č. 3.

- 25) Kárník, Z. České země v éře První republiky (1918 - 1938), díl první - Vznik, budování a zlatá léta republiky (1919 - 1929), Praha: Libri, 2003.
- 26) Kárník, Z. České země v éře První republiky (1918 - 1938), díl druhý, Československo a České země v krizi a v ohrožení. Praha: Libri, 2002.
- 27) Klabouch, J. Manželství a rodina v minulosti. Praha: Orbis, 1962.
- 28) Komenského slovník naučný, sv. III. Praha: Nakladatelství a vydavatelství Komenského slovníku naučného, 1937.
- 29) Komenského slovník naučný, sv. VI. Praha: Nakladatelství a vydavatelství Komenského slovníku naučného, 1938.
- 30) Kössl, J., Štumbauer, J., Waic, M. Vybrané kapitoly z dějin tělesné kultury. Praha: Karolinum, 2004.
- 31) Kotek, K. Denní útulky, prázdninové kolonie a stravovny. Brno: Nový lid, 1920.
- 32) Krčmář, Jan . Základy přednášek o právu občanském, IV. Právo rodinné. Praha: Všehrd, 1927.
- 33) Langer, J. Zdravé děti - šťastné matky. Praha: Sfinx, 1932.
- 34) Lenderová, M., Rýdl, K. Radostné dětství. Dítě v Čechách devatenáctého století. Praha: Paseka, 2006.
- 35) Machačová, J., Matějček, J. O středních vrstvách v českých zemích v letech 1750 - 1950. Opava: Slezské zemské muzeum, 2002.
- 36) Marek, J. Dějiny československé tělesné kultury. Praha: Univerzita Karlova, 1983.
- 37) Maříková, H., Petrušek, M., Vodáková, A., a kol. Velký sociologický slovník. Praha: Karolinum, 1996.
- 38) Masaryk, Tomáš, G. Cesta demokracie, I. Praha: Čin, 1933.
- 39) Masaryk, Tomáš, G. Cesta demokracie, IV. Praha: Ústav T.G.Masaryka, 1997.
- 40) Masaryk, Tomáš, G. Cesta demokracie, I - IV, Soubor projevů za republiky. Praha: Čin, 1933 - 1934.
- 41) Masarykův slovník naučný, díl II. Praha: Československý Kompas, 1932.
- 42) Masarykův slovník naučný, díl III. Praha: Československý kompas, 1927.
- 43) Masarykův slovník naučný, díl IV. Praha: Československý kompas, 1929.
- 44) Masarykův slovník naučný, díl V. Praha: Československý kompas, 1931.
- 45) Masarykův slovník naučný, díl VI. Praha: Československý Kompas, 1932.
- 46) Matějček, Z. Po dobrém nebo po zlém? Praha: Portál, 1993.
- 47) Mauer, J. Hra dětská a její význam. Praha: Melantrich, 1919.
- 48) Obecný občanský zákoník platný v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha: Všehrd, 1926.
- 49) Olivová, V. Odvěké kouzlo sportu. Praha: Olympia, 1989.
- 50) Ondráčková, Jana. Co je úmluva o právech dítěte. Praha: Český helsinský výbor, 1996.

- 51) Ottův slovník naučný, díl třetí. Praha: J. Otto, 1890.
- 52) Ottův slovník naučný, Dodatky k Velikému Ottovu slovníku naučnému dílu třetího, sv. 1. Praha: Nakladatelství J. Otto, s.r.o., 1934.
- 53) Pohyb obyvatel pro Československou republiku 1931 - 1933.
- 54) Pražák, F. O budoucnosti dítěte československého. Praha: Melantrich, 1920.
- 55) Průcha, J., Walterová, E., Mareš, J. Pedagogický slovník. 2.vydání. Praha: Portál, 1998.
- 56) Rambousek, A. O četbě dětí. Praha: Melantrich, 1920.
- 57) Robek, Antonín, Moravcová, Mirjam, Štastná, Jarmila. Stará dělnická Praha - Život a kultura pražských dělníků 1848 - 1939. Praha: Academia, 1981.
- 58) Sběrka zákonů a nařízení 1919. Praha: Státní tiskárna, 1919.
- 59) Sběrka zákonů a nařízení 1924. Praha: Státní tiskárna, 1924.
- 60) Scheufler, V. Děti, jejich volný čas a hry. In Robek, A., Moravcová, M., Štastná, J. Stará dělnická Praha - Život a kultura pražských dělníků 1848 - 1939. Praha: Academia, 1981.
- 61) Scheufler, Vladimír. Pražské děti. In Etnografie pražského dělnictva, Maketa, sv. II. Praha: Etnologický ústav, 1975.
- 62) Scheufler, V. Volný čas a dětské hry pražského předměstí třicátých let. In Etnografie dělnictva 2, Národopisná knihovna, sv. 10. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, 1974.
- 63) Sullerot, E. Krize rodiny. Praha: Karolinum: Český spisovatel, 1998. ISBN 80-7184-647-3.
- 64) Sully, J. Studie dětství (překlad O. Sýkora). Praha: B. Kočí, 1923.
- 65) Švácha, V. Dětské hraní. Praha: Melantrich, 1920.
- 66) Teyschl, O. Chceme - poučení o výživě a ošetření kojence. Brno: Česká zemská péče o mládež, 1926.
- 67) Turková, M. Dětská výdělečná práce a povinnosti dělnických dětí v rodině. Český lid, 76, 1989, č. 2.
- 68) Vágnerová, Marie. Vývojová psychologie. Praha: Portál, 2000.
- 69) Vaníčková, E. Tělesné tresty dětí. Praha: Grada Publishing, 2004.